

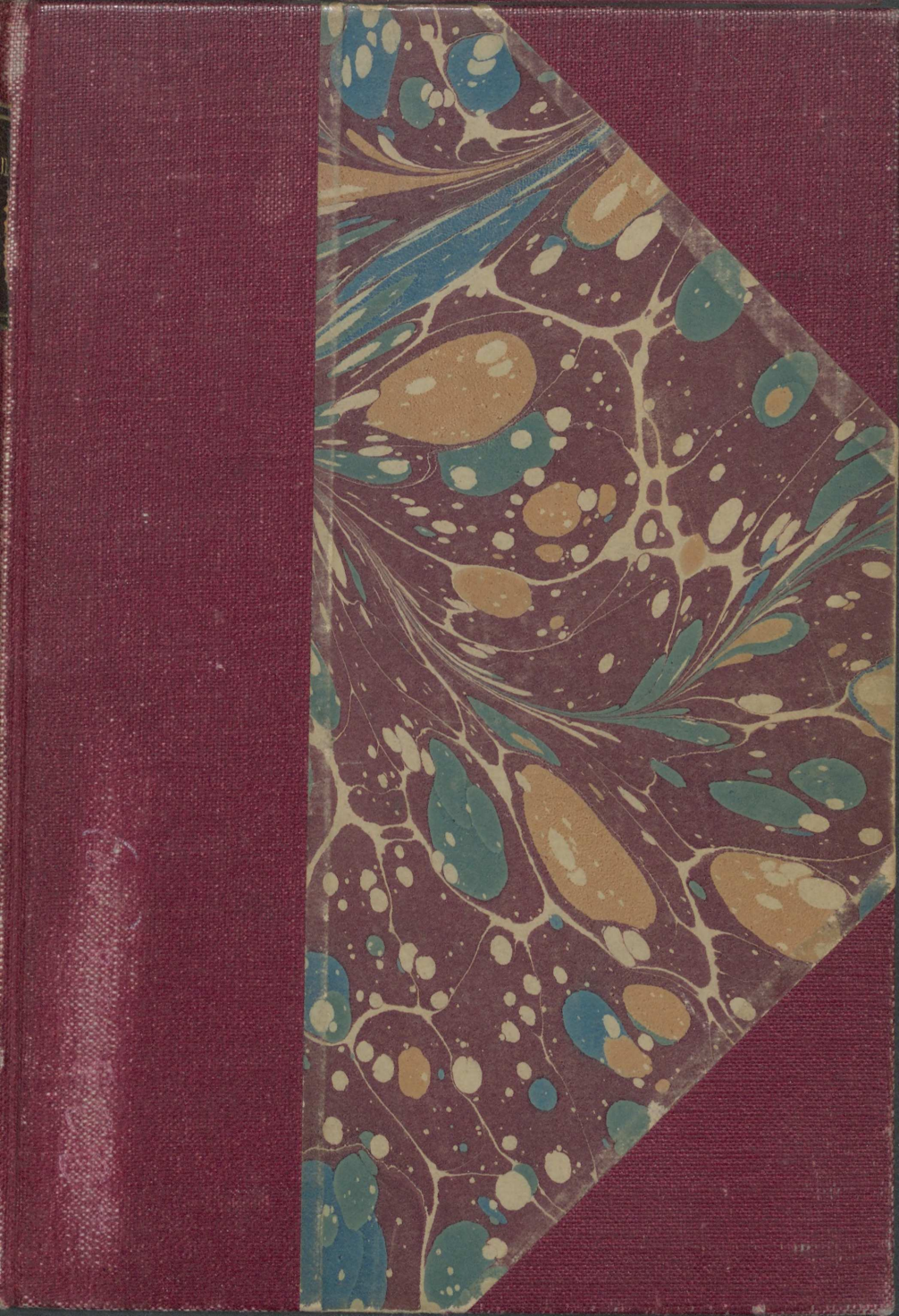
Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på *www.tekniskkulturarv.dk/about*

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

343

338.6 (489) Nie

1907.

~~97 107~~

L. CHR. NIELSEN

BLAA MANDAG

ELLER

FRI-MANDAG

NOGLE KULTURHISTORISKE UNDERSØGELSER TIL FOR-
STAAELSE AF HAANDVÆRKERLIVET UNDER LAVSTIDEN

DANMARKS TEKNISKE BIBLIOTEK

ODENSE

MILO'SKE BOGHANDELS FORLAG

1907

MILO'SKE BOGTRYKKERI · ODENSE

Halvtredsindstyve Aar er nu svundne siden Lavsvæsenet her i Danmark i 1857 afløstes af Næringsloven, der gennemførte den fri Konkurrences Princip. Hvad der før var bastet og bundet, hvad der før med Magt, understøttet af Tradition, af Sædvane og gammel Slendrian, var presset ind i Lavsvæsenets snævre Rammer, — det blev nu frit, det kunde nu udfolde sig i al sin Kraft og Fylde, uhindret af Lavsvæsenets stærke, men hæmmende Baand.

For Flertallet af de nulevende Generationer er Lavsvæsenet „en saga blott“. Mange kender lidet eller maa-ske slet intet til de Forhold, hvorunder der arbejdedes i de „gode, gamle Dage“, — og færre er det vel, der paa Grund af de spredte Oplysninger, som gives hist og her, kan danne sig et rigtigt Billede af den Tids Arbejderforhold i smaat som i stort. Herpaa søger nærværende Bog, „Blaa Mandag eller Fri-Mandag“, at raade Bod — for denne ene Dags Vedkommende. Enhver kender sikkert Betydningen af Ordene „blaa Mandag“ og „Fri-Mandag“. Men hvad enhver ikke véd, er, at den „blaa Mandag“ har en særdeles interessant Historie, der bør kendes i vide Kredse.

Det vil derfor med al Sikkerhed kunne paaregne almindelig Interesse, naar der i det følgende kastes et Blik tilbage paa en enkelt Side af denne Periode af Udviklingen, der, trods alle sine Fejl, dog ogsaa havde sine lyse Sider. Thi Lavsvæsenet har grebet saa dybt ind i vore Forfædres daglige Liv og hele Virken, det har grebet saa mægtigt ind i vor Kultur i al Almindelighed og for hvert enkelt Haandværk, at det sikkert vil kunne paaregne særlig Haandværkernes og Arbejdernes Interesse at faa nogle Træk fra dette Liv og dette Kulturstandpunkt opfriskede, — selv om det ogsaa kun er en enkelt Side af Lavsvæsenet, men en Side, der har sat sine Spor helt op til Nutiden. En fuldstændig og udførlig Skildring af hele Lavsvæsenet vilde kræve et Værk omfattende flere Bind. Maaske jeg senere vil tage en anden Side af Lavsvæsenet op til Undersøgelse.

Odense i April 1907.

FORFATTEREN.

Man hører saa ofte den Paastand fremsat, at i „de gode, gamle Dage“, d. v. s. under Lavstiden, eller maaske nærmere bestemt: førend den fri Konkurrence indførtes som gældende Princip i saavel Handel som Vandel, da arbejdedes der *meget mere* og *meget bedre* end der gøres i Nutiden. Det gaar imidlertid med denne Paastand, som det er gaaet med saa mange andre: naar man tager dem op og rigtig gransker dem og jævnfører dem med Nutidens Forhold, da bliver Resultatet et helt andet.

Hvad nu den sidste af disse to Paastande — den om det „*bedre*“ Arbejde — angaar, da ligger det jo egentlig i Sagens Natur, at der i det *haandværksmæssigt* udførte Arbejde kan lægges langt mere Individualitet end det er muligt at lægge i det *fabriksmæssigt* udførte Arbejde, som al Tid vil bibeholde et Præg af det schablonmæssige. Men forøvrigt kan man sikkert, uden at gaa hverken Lavstidens Mestres eller Svendes Ære for nær, med fuld Ret hævde, at der af Nutidens Haandværkere udføres lige saa smukt og lige saa solidt Arbejde som af Fortidens. Kravet paa virkelig godt og smukt udført Arbejde i kunstindustriell Henseende er aldeles sikkert ikke mindre i vore Dage end det var før — snarere det modsatte.

Og det kan bevises, at det er saaledes. Tager vi f. Eks. Bogtrykker- og Bogbinder-Industrierne, vil det være aldeles umuligt — for Danmarks Vedkommende — at paavise et eneste Bogtrykkeri eller Bogbinderi fra det 15.—18. Aarhundrede, hvis Arbejde ikke nu til Dags i kunstindustriell Henseende langt overgaas ikke alene af et, men af mange Firmaer inden for disse Brancher. Det samme gælder for de fleste andre Haandværk.

Og hvad nu Paastanden om det „meget mere“ Arbejde angaar, som der skulde været præsteret under Lavstiden fremfor i Nutiden, da er det egentlig den Sag, jeg her skal beskæftige mig med og belyse fra flere Sider, under stadig Henvisning til bevislig Skik og Brug i ældre Tid, saa vel som — og ikke mindst — under stadig Henvisning til forskellige Lav- Artikler, kongelige Love og Forordninger, Klager og Domme etc., hvis Beviskraft maa anses som bindende og uomstødelige, hvilket Standpunkt man end ellers indtager til Nutidens sociale Bevægelser og Teorier.

Som Bevis for, at der under Lavstiden, — et Begreb, der forøvrigt strækker sig gennem flere Aarhundreder og som i sin Orden var en Fortsættelse af de mere eller mindre religiøse „Gilder“, f. Ex. „Sct. Knuds-Gildet“, — arbejdedes mere end i Nutiden støtter man sig til det Faktum, at Svendene — i det mindste som Regel — stod i et Forhold til Mestrene, der nærmest kan sammenlignes med Tyendeforholdet i vore Dage. Der er Lighed paa flere Punkter. Ligesom Tyendet var Svenden fæstet for en vis læn-

gere Tid; Svenden boede hos Mesteren, hvor han fik Kost og Logi; ligesom Tjenestetyendet nu skylder sit Herskab, saaledes skyldte da Svenden sin Mester hele sin Tid, med Undtagelse selvfølgelig af den, der var lovlig fradragen og hertil maa rettelig ogsaa lægges den Fritid, som i Tidernes Løb indførtes som Skik og Brug og fik Hævd. Svenden maatte ikke om Søgnedagen forlade Mesterens Hus, og gjorde han det, maatte han finde sig i at tjene saa mange Dage til, som han havde forspildt for Mesteren, ligesom det var Svendens Pligt at være hjemme til den som oftest i Lavs-Artiklerne, vel ogsaa undertiden i Loven fastsatte Tid om Aftenen, ellers blev han — og undertiden ogsaa Mesteren — straffet for dette Forhold.

Som et Exempel herpaa fra den nyere Tid skal nu blot nævnes, at Skorstensfejerlavet i København, der fik sine Lavs-Artikler under Christian VII.s Regering den 11te Februar i Aaret 1778, bestemte, at Svendene skulde være hjemme om Sommeren Kl. 10 Aften og om Vinteren Kl. 9. Ellers fik de en Bøde af 1 Mark hver Gang, og blev de borte en hel Nat, skulde det meldes til Politiet, for at Svendene kunde blive straffede.

Saaledes omtrent var det i alle Haandværksfag og nogle Exempler vil yderligere blive paaviste, men allerede her maa dog nævnes, at Forholdene i denne saavel som i andre Retninger var saa temmelig ensartede ogsaa i Udlandet, f. Ex. Sverige og Tyskland, i hvilket sidste Land Arbejdstiden for Bogtrykker-svende, i en Bogtrykker-Ordning fra 1660, i Frankfurt a. M. var bestemt til fra Kl. 4 om Mørgenen,

da Dørene til Arbejdslokalerne skulde aabnes, og til Kl. 9 om Aftenen, „da det er Fyraften“, — men man kan meget godt gaa ud fra, at der *ikke arbejdes hele denne lange Tid*; man spiste og hvilede sig virkelig ogsaa i „gamle Dage“! Som Regel indtoges fire solide Maaltider Mad, og Spisetiderne faldt ved Dagslys, dels for at spare paa Belysningen, dels fordi det — i det mindste i det 16de Aarhundrede — var vanskeligt at træffe Mændene ædru ud paa Aftenen, som Troels-Lund oplyser.

I Leipzig bestemtes Arbejdstiden for Bogtrykker-svendene 1701 til mellem Kl. 5 Morgen og Kl. 10 Aften. I vedkommende Bogtrykker-Ordningens Artikel 20 hed det: „For at enhver kan komme i rette Tid til Ro og naa Fyraften, maa Arbejdet ogsaa begyndes i rette Tid, nemlig Kl. 5 Morgen; om Dagen maa de arbejde med Flid, Arbejdet maa ikke forlades eller forsømmes med Vilje, da man herved kommer til at brænde Lys længere. Kl. 10 Aften skal Ild og Lys være slukket og enhver begive sig til Ro.“ Allerede den 1ste April 1606 havde Kurfyrst Christian II af Sachsen givet Konfirmation paa en Bogtrykker-Ordning, der indeholdt lignende Bestemmelser.

Da man paa den Tid, hvor ovennævnte Bogtrykker-Ordninger er udfærdede, arbejdede med Haandpresser i Trykkeriet og i Almindelighed havde et lille Personale, har man ment at burde søge Grunden til, at man dog fik saa meget Arbejde færdigt, som man gjorde, netop i de foran gengivne Bestemmelser om Arbejdstiden. Hertil er dog at bemærke, at Oplagene paa Datidens Bøger kun var 2 à 300 Exemplarer og

sjældent oversteg de første 500. Og forøvrigt overdrives Mængden af det udførte Arbejde sikkert betydeligt ikke alene i Bogtrykkerfaget, men ogsaa i andre Haandværksfag. Thi der var og er selvfølgelig en naturlig Grænse for Udnyttelsen af den fysiske Arbejdskraft. Mængden af det Arbejde, der udførtes under Lavstiden af den enkelte Arbejder, synes at have den — ogsaa paa andre Omraader konstaterede — Ævne at voxer i samme Forhold, som man fjærner sig fra denne Tid.

Ganske vist var den daglige Arbejdstid af en uforholdsmæssig lang Varighed. Men til Gengæld fandtes der dels: 1) mange flere lovlige Helligdage end nu almindelig findes og 2) et større eller mindre Antal Fridage, varierende noget paa forskellige Steder og til forskellige Tider. Men de fandtes — og det i et saadant Antal, at det ugentlige Antal Arbejdstimer derved i meget høj Grad formindskedes. C. E. Secher skriver herom bl. a.: „I det daglige Liv var man ikke ukendt med Glæden; Aaret havde mange faste Højtidsdage, og i de Maaneder, da deres Tal var for lidet, lagde man selv adskillige til.“¹

Det er disse Fridage, specielt „Blaa Mandag“ eller „Fri-Mandag“, som i det følgende skal behandles; dette gælder saavel om deres Opkomst, som deres Antal og Virkninger og andre dertil hørende Forhold, Skikke og Brug.

¹ Cand. mag. C. E. Secher: Danmark i ældre og nyere Tid. I. København 1874. — Overalt, hvor Secher citeres, er det fra dette Værk.

Nu til Dags findes der i de protestantiske Lande kun ca. 60 lovbefalede Helligdage. Jeg siger *kun*, — thi før i Tiden var der mange flere. Da fandtes der op imod 100 — ja, paa nogle Steder vist endnu flere af denne Slags Dage, saa at omtrent hver tredje Dag var Helligdag¹! At dette *maatte* være uheldigt for den enkelte og virke hæmmende for Udviklingen er selvfølgelig, — i Særdeleshed naar dertil saa kom et større eller mindre Antal af 1) *lovlige* og 2) *selvtagne* „Fri-Mandage“. Naar den økonomiske Misère ikke blev større, end den synes at have været for de enkelte Haandværkere, saa maa Aarsagen vel for en væsentlig Del søges i de Indskrænkninger i Antallet af Mestre og Svende samt Lærlinge, som Lavs-Forordningerne indeholdt, saa vel som i Forholdene iøvrigt.

Antallet af Arbejds- og Helligdage i de forskellige Industrilande stiller sig i vore Dage saaledes²:

	Arbejdsdage	Helligdage
Det egentlige Rusland	267	98
Kanada	270	95
Skotland	276	89
England	278	87
Portugal	283	82
Russisk Polen	288	77
Spanien	290	75
De russiske Østersøprovinser	295	70
Østerrige	297	68
Italien	298	67

¹ Munkene i det græske Bjærgkloster ved Kalabahka fejrer endogsaa 211 „store Højtidsdage“ aarligt. De „smaa Helligdage“, kan man vel formode, udgøres af Resten af Aarets Dage.

² Gengives her efter „Typografiske Meddelelser“, Kristiania.

	Arbejdsdage	Helligdage
Bayern, Belgien, Brasilien og Luxemburg	300	65
De sachsiske Hertugdømmer	301	64
Kongeriget Sachsen, Frankrige og Finland	302	63
Sverige og Norge	303	62
Danmark	303 ^{1/2}	61 ^{1/2}
De nordamerikanske Fristater	306	59
Holland	308	57

Det egentlige Antal Arbejdsdage var i Middelalderen og helt ind i det 19de Aarhundrede 4 à 5 Dage om Ugen. Svendene fejrede Søndagen paa en saadan Maade — og Mestrene foregik dem virkelig med et „godt Exempel“! —, at de nødvendigvis ogsaa maatte fejre Mandagen. Om Tirsdagen rekreeerede man sig, og først om Onsdagen begyndte Arbejdet. Paa denne Maade gik det gennem Aarhundreder. Man gav alle kongelige Forordninger imod at holde „blaa Mandag“, imod Drik og andre Udskejelser, en god Dag. Man var kun til én Gang, og saa længe „den hellige romerske Kirke“ ikke skred ind — og hvorfor skulde den det? — saa trodsede man de verdslige Myndigheder. Forbud fulgte efter Forbud fra Regeringerne, men kun faa af disse rørte ved Ondets Rod: Lavstvangen, og tvivlsomt er det vel, om Tiden i det hele taget var moden til nævneværdige Reforme. Endnu findes der Spor af disse Forhold i visse Talemaader indenfor enkelte Fag, hvor man om Onsdagen taler om, at „nu begynder den store — eller den sure — Uge“, d. v. s. den Del

af Ugen, hvor der skal arbejdes og Pengene fortjenes til Livsopholdet.

Endelig syntes man dog — ogsaa i Haandværkerkredse, om end sent og maaske nødtvungent, — at indse det mildest talt uheldige i en saadan Arbejdsmetode. En Følge heraf var, at man forsøgte at indskrænke Fridagenes Antal, som — dette maa jo, med Nutidens Forhold for Øje, indrømmes af enhver — var uforholdsmæssigt stort i Forhold til Arbejdsdagens. Striden kom til at staa om den „blaa Mandag“, „Fri-Mandagen“ eller den „gode Mandag“ og „Skomager-Mandagen“, som den ogsaa stundom kaldtes. Men denne synes at have haft Ævne til at trodse alle Udryddelsesforsøg, og endnu i vore Dage er Skikken at holde „blaa Mandag“ ikke fuldstændig udryddet. Om den nogen Sinde vil blive det, skal jeg ikke udtale mig.

Tidspunktet for Indførelsen af den „blaa Mandag“ lader sig nu ikke bestemt paavise; dette Tidspunkt synes at fortabe sig i den uhistoriske Oldtid. I ethvert Fald gaar det sikkert længere tilbage end det regelmæssige Haandværks Fremkomst. Sandsynligheden taler jo for, at dette er Tilfældet, ligesom det i Almindelighed er det med Kristendommens Helligdage, hvilke oprindeligt stammer fra Hedenskabet. Vore Forfædre plejede ikke at faste om Søndagen, — i det mindste ikke hvad Drikkevarer angik, — og en naturlig, men næppe behagelig Følge heraf var, at de om Mandagen havde „Tømmermænd“ og en meget naturlig Ulyst til at arbejde. Saaledes kan Oprindelsen til den „blaa Mandag“ have været.

Men foruden denne Forklaring kan der gives ikke mindre end tre til, som vel nok hver for sig maa bære sin Del af Skylden for „Fri-Mandagens“ *Opkomst* eller *Bibeholdelse*. Disse tre Anledninger er: 1) Overtroen; 2) forskellige religiøse Anledninger og 3) Haandværkerne betragtede Mandagsfriheden som deres lovlige Ret. Og dette sidste Argument er sikkert ikke det mindst vigtige i visse Perioder af Lavstiden.

At Mandagen har spillet en betydelig Rolle i *Overtroen* er paaviseligt. Det var saaledes ikke godt, at begynde noget nyt Arbejde paa en Mandag, hed det. Men naar dette ikke var Tilfældet, hvorfor skulde det da i det hele taget kunne være godt at arbejde paa en Mandag? Det laa nær at stille dette Spørgsmaal og at besvare det med et Nej.

Mandagen havde nu en Gang ikke noget godt Rygte paa sig. Man var før i Tiden — og der findes maaske dem, som er det endnu — fuldt og fast overbeviste om, at det gik den ulykkeligt, som paa-begyndte eller foretog en Rejse paa en Mandag. I et gammelt Ordsprog herom hedder det:

„Den, som rejser paa Mandagen fra sin Ven, han kommer aldrig mere til denne igen.“

Det var heller ikke godt at flytte paa en Mandag, thi saa blev den nye Husnise ikke god. Hvem kender ikke Chr. Winthers prægtige Digt „Jacob og Lone“? Der kan næppe være nogen Tvivl om, at det er en Mandagaften, at Jacob har listet sig hen paa Kroen og efter Hjemkomsten flytter og da opdager, at hans forskrækkelige „Husnise“ ogsaa flytter (med ham selvfølgelig), i det den siger: „Se, vi flytter — vi flytter nok i Dag!“ Den kunde Jacob ikke staa for, hvorfor han opgav Flytningen og sluttede en Akkord med Husnisen.

Ogsaa for Tirsdagen kan man paavise en lignende Overtro. Der er saaledes et gammelt spansk Ordsprog, — som forøvrigt nok endnu den Dag i Dag holdes højt i Ære hos denne ikke just for sin Flid bekendte Nation, — der siger, at „om Tirsdagen

skal man ikke arbejde og ikke heller gifte sig“. Dette overholdes af mange Spaniere bogstaveligt, medens alle Spaniere undlader at vædde om Tirsdagen, paa hvilken Dag der derfor aldrig afholdes Væddeløb af nogen Art og kun sjældent Tyrefægtning paa Grund af Toreadorernes Frygt.

Men naar dette har kunnet være og endnu er Tilfældet for Tirsdagens Vedkommende i Spanien, hvorfor skulde man da ikke — og med fuld Føje — kunne antage, at en lignende Overtro har gjort sig gældende i andre Lande ogsaa for andre Dage end Mandagens Vedkommende?

Der findes, som nævnt, ogsaa meget, som tyder paa, at visse *religiøse Skikke og Ceremonier* har haft *væsentlig* Indflydelse paa „Fri-Mandagens“ Fremkomst og i ethvert Fald i lang Tid ogsaa paa dens Bibeholdelse.

Her skal saaledes mindes om den saakaldte „*Mandagen i Bryllupet*“¹, der oprindeligt stammer fra Oldtiden og Hedenskabet, men som — lige som saa mange andre hedenske Skikke og Brug — optoges og sanktioneredes af „den hellige romerske Kirke“ og i Praxis fortsattes ogsaa efter Reformationen, selv om man nu ogsaa i Teorien fordømte den. I Oldtiden havde man Dagen efter Bryllupet, der var om Søndagen, det saakaldte „Brudeløb“ om Mandagen.

¹ Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden i det 16de Aarhundrede. København 1904. — Samtlige Oplysninger om „Mandagen i Bryllupet“ er laante fra dette ypperlige Værk og er delvis citerede med Brug af Troels-Lunds Ordlyd. — Overalt, hvor Troels-Lund citeres, er det fra dette Værk.

Dette bestod i, at Brudgom og Brud, ledsagede af
 begge Frænder, viste sig for Egnens Folk og her-
 med førte det afgørende Bevis for, at de virkelig var
 „givne sammen“. Maaske var det allerede i Old-
 tiden Brug at lade „Brudeløbet“ gaa til det nærme-
 ste Gudehof eller Offersted — Troels-Lund udtaler
 i hvert Fald denne Formodning. Og Romerkirken
 benyttede sig med Snildhed af denne gamle Skik.
 Man indbød gæstfrit „Brudeløbet“ til den nærmeste
 Kirke. Ved Vielse og Messe i Kirken gav man det
 hele et vist Indhold — i det mindste tilsyneladende
 — og saaledes uddannedes det kristne „Bryllup“. Men
 dette var og blev dog kun en Fest efter det
 Dagen forud foregaaende „Giftermaal“. Romerkirken
 søgte at afkræfte dette verdslige Giftermaal ved efter
 Ævne at skrue det tilbage efter Kirkevielsens Hoved-
 handling, i det man allerførst afkrævede Parret „To-
 biasløftet“, 3: Løftet om Afholdenhed i nogle Døgn.
 Herved forflyttedes i Virkeligheden det ægteskabe-
 lige Samlivs Begyndelse til efter Kirkebesøget.

Troels-Lund skriver herom: „Saaledes var Stillin-
 gen, da Lutherdommen overtog Arven. Efter nogle
 Aartier havde man lykkedes at gennemføre Kirke-
 vielsen, „Bryllupet“, som Giftermaalets Hovedhand-
 ling. Men desuagtet bibeholdt man „Brudeløbet“ paa
 Festens anden Dag, om Mandagen. Hele det 16de
 Aarhundrede igennem saa man da Festskaeren „Dagen
 efter“ at drage til Kirken, hvad enten saa Parret
 den foregaaende Dag blot verdsligt var blevet „givet
 sammen“ eller paa luthersk Maade havde holdt kirke-
 ligt Søndags-Bryllup.

Det herved opstaaede Virvar afspejlede sig tydeligt Aarhundredet ud i *Mandagens Kirkebesøg*. Meningsløst som dette nu var, antog det Karrikaturens overdrevne Former, uden at noget virkeligt Indhold kunde yde Modstand eller bøde paa Manglerne. Gæsterne, der maaske havde bevaret Anstanden under Morgengavens Overlevering, følte sig nu løste fra al Tvang. Gaarsdagens Svir fortsattes, og Rusen fornyedes. Forgæves forbød man i enkelte Egne, f. Ex. i Ditmarsken Aar 1600, at give Gæsterne Frokost denne Morgen, for at de skulde „gaa smukt nøgterne til Kirke“. Det var ikke Rusen, men Kirkegangen, der maatte give efter. Tiden for Opbrud til Kirke fastsattes ved Lov i Lübeck (1566) og Ditmarsken til Kl. 10, i Ribe (1561) til Kl. 12; men den tilføjede Bøde viser, at det ikke var let at faa Gæsterne af Sted til denne Tid. Christian IV kunde ved sin Søns Bryllup Aar 1634 ikke faa Toget i Gang førend Kl. 3.

Under Klokkeringning, med Musik i Spidsen, med Brudepiger foran Bruden, med tændte Fakler og Glædesskud — alt ganske som om Søndagen — satte Toget sig i Bevægelse. Men der var en anden Aand over det. Dette viste sig tydeligt, naar man kom til Kirken. Thi ind red man og rendte over Kirkegaarden; „drukne og gale“ med Piber og Trommer i Spidsen trængte man ind i Kirken, og alt efter hver Mands Lyst begyndte man herinde enten at danse eller at svire med det medbragte Mundgodt eller lydeligt at snorke i et Stolestade. Sligt var Tidkort, medens Præsten og Bruden taltes ved i Vaabenhuset.“

Biskop Peder Palladius stred vældigt imod denne grove Uskik. Han opfordrede saaledes sine Provster til at formane Præsterne til at agte paa, at „Brylupsfolket maa ikke æde og drikke i Kirken eller gøre et Dansehus af Kirken. Thi sligt hører Djævelens Børn til og sker til Guds store Bespottelse.“ Men Skikken holdt sig endnu i lange Tider. Endnu Aar 1820 hedder det om et Bryllup i Västbo Herred, Jönköpings Len: „Hver af de ridende havde en Flaske Brændevin i Lommen. Desforuden førtes ikke mindre end tre Læs Brændevin og Madvarer til Kirken for at kvæge den samlede Menighed. Ingen kom hungrig, kun ganske faa ædru derfra.“

Hvad der holdt Liv i denne Skik, — de enkelte spredte Forbud kunde selvfølgelig ikke udrydde en saa almindelig Skik — var vel nok, foruden at man nu en Gang vilde more sig, at Præsterne var daarlignende, og at de, da der ofredes saavel om Søndagen som om Mandagen, havde en god Indkomst ved denne Lejlighed. Og Præsterne synes nu alle Dage i Praxis at have holdt mindst en lille Smule af det teoretisk forkastelige „jordiske Mammon“. Og Troels-Lund beviser dette ved Citater fra det 16de Aarhundrede. Ja, et gammelt Ordsprog siger jo endogsaa: „Hvor finder man en Præst, som ikke er pengegærrig, en Degn, som ikke er ærgærrig, en Skræder, som ikke er storhovedet, og en Smed, som ikke drikker.“

Men naar sligt kunde passere ved de kirkelige Handlinger, — ja, i selve Kirkerne, — og anses for rigtigt og godt og lovligt, var det da saa underligt,

om man overførte Skikken til Mandagen i Almindelighed? Med den Tids umaadelige Drukkenskab var det jo utænkeligt, at man overhovedet kunde tage Anstød derved af denne Grund. Og da al Konkurrence indenfor de forskellige Haandværk — i det mindste efter Nutidens Begreber — paa Forhaand var udelukket, da Lavs-Forordningerne undtagelsesvis fastsatte, hvor mange Mestre der maatte være i hvert Lav eller By, og som Regel fastsatte, hvor mange Svende og Lærlinge hver Mester maatte have, saa var der jo heller ikke af denne Grund nogen Anledning til at tage Hensyn, som i Nutiden ere selvfølgelig.

I Sammenhæng hermed maa et Par andre religiøse Skikke omtales. Som Bønne- eller Bededag er Mandagen meget gammel. Denne Skik skal først være indført af Biskop Mamertus i Vienne¹, omkring Aaret 450. Paa Grund af det sorte Kors, der blev baaret i Spidsen for Dagens religiøse Processioner, kaldtes disse Dage ogsaa for „det sorte Kors' Dage“.

Mandagen og Tirsdagen i Fastetiden fejredes med Gudstjeneste, men denne ophævedes i Frankrig ved en kongelig Forordning af den 4de November 1772.

Omkring Aaret 1570 herskede flere Steder i de katolske Lande den Skik, at man i Fastetiden udsmykkede det indre af saavel Kirken som Kapellet med *blaat*. Hvorvidt dette kan have givet Anledning til Fri-Mandagens populære Navn „*blaa Mandag*“, kan man nu ikke sige med Bestemthed; men der er i ethvert Fald Sandsynlighed for, at Navnet

¹ Vienne er en fransk By ved Rhônefloden, 31 Kilometer syd for Lyon.

er af religiøs Oprindelse. Troels-Lund siger saaledes: „(Fastelavns-)Mandagen kaldtes paa Plattysk for „*Blau Maandag*“ („*Blaa Mandag*“), og herfra trængte Benævnelsen lidt efter lidt ind i Danmark, hvor den i Haandværkssproget senere kom til at betegne en fri Mandag i det hele.“

Faste-Mandagen fejredes egentlig som en Hviledag, paa hvilken man skulde forholde sig i Ro, fordybet i fromme Betragtninger over den jordiske Forgængelighed. Men disse fromme Hviledage afsluttedes imidlertid med Drikke-Fester o. lign. Mestrene gik i Spidsen og Svendene (eller „Husknægte“, som disse ogsaa kaldtes), fulgte dem med stor Lærvillighed. Og Dagen efter var man daarlig, ligesom det stundom hænder den Dag i Dag . . . .

De i Fastetiden saaledes frigivne Mandage kaldtes populært for „*Æde-Mandage*“, — men det havde dog sikkert været nok saa rigtigt at kalde dem for Drikke-Mandage. Og Kærligheden til disse Faste-Mandage hængte saaledes ved Folk, at de søgte at udstrække disse Mandages Rettigheder ogsaa til de øvrige Mandage i Aaret. Mestrene syntes vel ogsaa selv om et Par Extra-Fridage i Ugen og den sidste Halvdel af Ugen fik da sin egen karakteriske Betegnelse, f. Ex. hos Bogtrykkerne, hvor Udtrykket „den sure (eller store) Uge“ endnu kendes.

Ogsaa her i Norden har man helligholdt Faste-lavns Mandag. Indtil den seneste Tid er denne Dag bleven fejret med alle Slags Spektakler og Optog; i Danmark f. Ex. paa visse Egne med at „slaa Katten af Tønden“, „trække Halsen af Gasen“ etc. De fleste

Steder paa Landet samlede Karlene sig, saa vidt de kunde faa fri, og klædte sig ud paa forskellig Maade og efter fattig Lejlighed; naar dette var gjort, red man fra Gaard til Gaard og lavede Sjøv, spillede, dansede, spiste og drak. Om Aftenen var der stort Drikkegilde, undertiden forenet med Dans. Alle Raahederne med levende Dyr er nu ophørte.

Som et Exempel paa de specielle Haandværker-Skikke under Lavstiden maa her nævnes „den Vane, som Haandværksfolkene hidtil haver været udi,“ som det hedder i en Forordning fra 1681, nemlig, at de aarlig ved Fastelavnstider flyttede deres Lavs-Kroer og Skilte. Dette forbød Myndighederne. Men Haandværkerne tog ikke mere Hensyn til dette Forbud, end de selv vilde — de fortsatte med Kroflytningen som hidtil. Dette gjorde f. Ex. Odense Skomagersvende, hvorfor de i 1696 tiltaltes for „deres Skilt og Lade offentlig om Dagen paa Gaden under Spil og Leg fra den gamle Oldermands Hus til den nye Oldermands at forflytte og der paa deres egen Haand Forsamling udi tvende Dage at holde.“ Som Straf blev deres Velkomst, Bægere og alt andet Lavstøj konfiskeret og solgt til Fordel for Lavets Syge og Fattige¹.

Om Drikkeriet ved den ældre Tids Haandværker-Gilder skriver Secher bl. a.: „Paa Fastelavns Lavs-drik 1553 i „Guds Legems Laug“ eller „Pappegøje-Gildet“ i Aalborg var 96 Brødre til Stede; de gav hver 1 Tønde tysk Øl og 2 Skilling til Lauget, hvilket alt blev optrykket i samme Laugsdrik.“

¹ C. Nyrop: Om Forholdet mellem Mestere og Svende i Lavstiden. Odense 1885.

Som en sidste Rest af den oprindelige Fastelavns-Mandagsfrihed i Bogtrykkerfaget — i alt Fald i Danmark — maa nævnes, at i Kleins velkendte Bogtrykkeri i København fejredes omkring Midten af det 19de Aarhundrede denne Dag al Tid paa festlig Maade og paa Principalens Bekostning. Det samme var i flere Aar Tilfældet paa samtlige Bogtrykkerier i Ringsted, hvor Aviserne i Dagens Anledning ikke udkom. Men 1901 ophørte denne Festdag i dette Fag i hvert Fald i Danmark. Naturligvis medregnes her hverken private eller offentlige Festligheder, som foregaar i Fritiden, f. Ex. at „bide til Bollen“.

I vore Dage fejres Fastetiden og særligt Fastelavns-Mandag med de fornøjelige Maskerader. Ogsaa denne Skik er hentet fra de katolske Lande, hvor de holdes paa aaben Gade og kulminerer i det storartede Karneval paa Corsoen i Rom. Denne Fest gentages hvert Aar i de større italienske Byer. Med Evro-pæernes Emigration til Amerika er denne Skik ogsaa overført dertil. Saaledes fejres Karnevalet i Lima og skal dér langt overtræffe alt, hvad der i denne Tid i Evropa præsteres af Liderlighed og Udsvævelser.

Forøvrigt gaar Skikken, at slaa vældigt til Skaglerne paa denne Aarstid, helt tilbage til den hedenske Oldtid, ikke alene i Danmark, men ogsaa f. Ex. i Sverige og Tyskland, i hvilke to Lande man, i det mindste paa visse Steder, dansede en Dans, som man kaldte Sværddans. Den svenske Historiker Olaus Magnus omtaler dette for Sveriges Vedkommende og i Lübeck har man endnu Texten til en „Sværddans-Leg“. Efter al Sandsynlighed sang og dansede man sam-

tidigt. Denne Lübecker-Sang handler om en Strid mellem Stærkodder og Karl den Store, der sejrer.

Den berømte tyske Digter Hans Sachs skriver i et Digt „Ein Gespräch mit der Fasznacht von ihrer Eygenschaft“ bl. a.:

„Mit allerley feuerwerk brennen,
mit krönlein stechen und scharfrennen,
mit kolben stechen in dem stro,
schwerdtäntz, reyfftäntz ist man auch fro.“

Som man af de her i Korthed omtalte religiøse Sæder og Skikke vil se, er der altsaa god Grund til at tro, at netop disse Skikke i væsentlig Grad har beredet Vejen for den „blaa Mandag“ i Haandværkerkredse.

Den „blaa Mandag“ havde sikkert i lang Tid en udmærket Bundsforvandt i Middelalderens *Drikkeskikke*. En kort Undersøgelse heraf vil derfor have Interesse.

Indenfor Haandværkernes Lav var der fastsat Bøder for næsten alt muligt, varierende fra en Fjerdning Øl til flere Tønder, ligesom man ved Sammenkomsterne drak flittigt. Under Skildringen af „Fri-Mandagen“ vil der yderligere blive Lejlighed til at gøre Erfaringer i Retning af, hvorledes Forholdene var blandt Haandværkerne.

Et Par Ordsprog fra gamle Dage, som tydeligt viser, at Drikkeriet stod i høj Kurs ogsaa hos Haandværkerne, skal dog gengives her. Om Smedene hedder det: „Det er lettere at finde Brød i et Hundehus end Brændevin i et Smedehus“, og „her gaar Vejen til Armod, sagde Smeden, han laa en Morgen-

stund midt paa Vejen og havde sovet Rusen ud.“ I Sammenhæng hermed maa nævnes, at „Smedebrændevin“ ansaas for at være særlig godt for „Rystesyge“ (Koldfeber). Om Skomagerne hedder det: „Søen tærer, sagde Skomageren, han traadte over Rende-
stenen og drak en Snaps.“ Disse og lignende Ord-
sprog tyder netop paa, at man flittigt tømte Glasset i „de gode gamle Dage“, — blot man kunde finde en passende Lejlighed — og den var aldrig langt borte.

Saaledes var altsaa Skik og Brug i den „zünftige“ Haandværkerklasse. At det ikke stod bedre til i de højeste og allerhøjeste Samfundslag, fremgaar foruden af flere kongelige Forbud imod Fraadseri og Drukken-
skab bl. a. af følgende, som den engelske Sendemand ved den danske Konges Christian IV.s Hof, Robert Sidney, 1632 skrev om Kongen: „Han er jævnlig drukken, som han nu var Løverdags og Søndag, hvilket gjorde mig ræd for at være hans Gjæst, og saaledes var han og drukken om Mandagen, eftersom man siger, at det her er Sæd at være drukken tre Dage i Rad.“ I sin Ligprædiken over Frederik III udtalte Hofpræsten Anders Sørensen Vedel: „Man mener vel, at Hans Naade kunde have haft Aarsag at holde sig fra den almindelige skadelige Drik, som nu over al Verden iblandt Fyrster og Adel og den menige Mand alt for meget gængs er, da syntes for menneskelige Øjne og Tanker, at Hans Naade kunde levet mangan god Dag endnu.“

Vi har nu set forskellige Skikke og Brug. Vi har set, hvorledes Drikkeriet paa en vis Maade genemsyrer dem alle, baade de verdslige og de religiøse. Og jeg skal nu gaa over til Skildringen af „Fri-Mandagen“, i det jeg udtrykkelig hævder, at denne existerede, før man kendte den religiøse Skik at beklæde Kirkerne med blaåt (Aar 1570). „Fri-Mandagen“ er af meget ældre Dato. Dette fremgaar bl. a. af det Faktum, at det, 100 Aar tidligere end Kirkerne beklædtes med blaåt, i en Lavs-Orden given for Sveriges Skomagere (1474) hedder: „Ingen Svend i Embedet (Lavet) maa have flere Drikkedage end deres Mester . . . og dersom Svendene drikker ligesaa mange Dage om Aaret som Mestrene, da maa de ikke drikke flere Dage i hvert Drikkelag end disse.“

Af denne Lavs-Orden fremgaar med al ønskelig Tydelighed: 1) at Svendene paa den Tid, altsaa i det 15de Aarhundrede, drak lige saa tæt som Mestrene, og at de synes at have haft Tilbøjelighed til at tage sig flere Fridage end disse; 2) at man allerede den Gang, netop ved denne Lavs-Orden, forsøgte at indskrænke Antallet af disse selvtagne Fridage, i ethvert Fald i Skomagerfaget; men der er ingen Tvivl om, at denne Bestemmelse gik igen i alle Lavs-

Forordninger fra den Tid, og endelig 3) maa det udtrykkelig paapeges, at den her nævnte Lavs-Orden er fra Sverige.

(Haandværker-Gilderne og -Lavene har deres oprindelige Hjemsted i Tyskland, hvorfra de udbredte sig over Danmark til Sverige, ligesom enhver indskrænkende Bestemmelse i disse Lavs Rettigheder i Almindelighed ogsaa først kan spores i Tyskland, for siden efterhaanden at forplante sig ud over de Lande, der i væsentlig Grad havde indført Lavs-Systemet, hvilket særlig var de germanske; thi i de romanske Lande fik det aldrig den Magt som i de germanske, og Englands Haandværkerliv udviklede sig efter sine egne og helt andre Love, hvoraf det atter i sin Orden er ganske naturlige Følger, at medens den moderne Fagforenings-Bevægelse er stærk i de germanske Lande, hvor man har haft Lavene som Foregangs-Foreninger, er den forholdsvis svag i de romanske Lande, medens denne Bevægelse allerede tidligt fandt sit Udtryk i de bekendte stærke, men i visse Retninger konservative *Trades-Unions*, der eksisterede allerede under Lavstiden paa Fastlandet og samtidigt med visse Gilder for Mestrene i England. Som et særlig interessant Moment i denne Udvikling maa her anføres, at skønt Ediktet af 27de Oktober 1810 berøvede Lavene i Prøjsen og særlig i Berlin deres udelukkende Ret, saa vedblev dog disse at bestaa som frivillige Foreninger. Det interessante ligger dog ikke alene heri, men væsentligst i det Faktum, at det i overvejende Grad var Svendene, der holdt fast ved denne frivillige Lavs-Organisation. Dette frem-

gaar tilfulde af følgende Tal¹: Af Mestre, Svende og Lærlinge i Berlin, som *tilhørte* 64 frivillige Lavs-Foreninger, fandtes i 1843: Mestre 4,585, Svende 20,737 og Lærlinge 4,052. Af Mestre, Svende og Lærlinge i Berlin, som *ikke* tilhørte nævnte Foreninger, fandtes samtidigt i 50 Fag: Mestre 7,182, Svende 1,388 og Lærlinge 961.)

Det kunde jo ogsaa ske, at Mestrene forbød Svendene at „holde blaa“. Men da fik Piben en anden Lyd! Saa lavede Svendene Sammenrottelser og Spektakler af forskellig Art. Mestrene søgte, hvor de havde Indflydelse derpaa, at faa saadanne for Svendenes Frihed indskrænkende Bestemmelser ind i Lavs-Artiklerne. Men saa satte Myndighederne ogsaa lignende Bestemmelser ind i de samme Artikler for Mestreens Vedkommende, imod hvis Vilkaarligheder man søgte at værne sig.

Det er maaske nødvendigt her at erindre om, at det i Middelalderen var almindeligt, at Svendene fæstedes for længere Tid, ligesom at disse havde Kost og Logi hos Mestrene. Og Kosten og Logiet var sikkert den væsentligste Del af Lønnen, der vel som Regel fastsattes sædvanemæssigt. Om disse Forhold udtaler Prof. C. Nyrop: „En lige saa lille Rolle som Lønspørgsmaalet spillede formentligt Spørgsmaalet om Arbejdstiden. Svenden var Tyende; hele hans Tid tilhørte Mesteren, og det eneste Punkt, om hvilket der synes at have været Uenighed, er Spørgsmaalet om de saakaldte Fri-Mandage.“

¹ Disse Tal gengives efter Raadmand i Berlin O. T. Risch' Skrift: Zünfte, Gewerbefreiheit, gewerbliche Vereine, im Allgemeinen betrachtet und vergleichsweise zusammengestellt, Berlin 1843.

I den Lavs-Orden, som blev givet Roskilde Smede 1491 og som stadfæstedes af Kong Hans den 28de December 1492, hedder det: „Item skicke wii, att hver swen aff for^{ne} æmbide skulle haffue [thwo] frii mandaghe om hwert aar, then æne mandagh næsth effther poskemarcket och then annen mandag næsth æffther sti oleffs dag.“

I Roskilde Smedes Lavs-Forordning af 23de Febr. 1623 — given af Byens Magistrat — hedder det: „Vnderstaa sig nogen Suenndt af for^{ne} Embede, Som haffuer fierdinngaars Løenn, adt gjørre sigh flere Ørcheløsze daghe endt Mandagenn aldtenne och icke forfløger sig paa sinn Mesters verchstedt om Thisz-dagh morgenn bethiidenn, klochenn slaer fem, och gjørre sit dagsverch, som det sig bøer, hanndt bøde, første dagh en marc, Andenn dagh ij (= to) marc, och szaa framdelis, Och therforvdenn staae til rette effter Oldermændenns och hoessidernis sigellsize, for hanndt sinn Mesters arbiadt forszømmede, Dog schall ingenn Suenndt her aff thage Orszaghe om Mandagenn adt verre orcheløsz, icke häller andre Suenne fra deritz Mesters gierningh adt raade entenn Mandagenn eller andre Søggnedage vnder tilbørlighe straff, Men the Som haffuer Vgeløenn, maa ingen Friie mandagh tillstedes, og schulle alle Suenne verre vdi the-ritz Mesters husz om afftenenn, naar Klocken slaer Nj i det aller Seniste, huo lennger vden Mesternis Sønderligh førloff vde bliffuer, Bøde for huer ganngh viij schillingh. Men døllger Mesterenn medt Suen-denn, Tha bøde hanndt dobbelt.“ Allerede 40 Aar der-efter (Aar 1662) erholdt samme Smedelav atter en ny

Forordning af Roskilde Magistrat. Denne synes dog at have faaet nogle Tilføjelser af nyere Datum. I en af disse hedder det: „Anno 1674 d. 2. Martij Holdtis laussteffne wdj Oldermændens Niels Andersens husz wdj Borgemester Berent Meyers Sampt Menige Mesternis deris Nerwerelsze, da haffuer de samptlige samptöcht, att Ingen Suend, som I arbeit staaer, Maa giøre Nogen frj Mandag wden de almindelig frj Mandager, och huo sig herimoed fordrister, hand bøde første gang En March dansche och anden gang dobbelt och siden fremdelis.“¹

Det er særligt interessant ved et saadant enkelt Haandværk at følge Udviklingen. I dette ene Haandværk afspejler sig med al Sikkerhed hele Tidsaanden. Man lægge Mærke til, at Forordningen fra 1492 kun tillader Svendene at have to Fri-Mandage, medens Forordningen af 1623 — altsaa 131 Aar derefter — aldeles ikke bestemmer noget Antal Fri-Mandage for de Svende, der havde Fjerdingsaarsløn, — det hedder kun, at de ikke maa „giorre sigh flere Ørkesløsze daghe endt Mandagenn aldenne“, hvilket henviser til, at de havde Ret til at tage sig hver Mandag fri, — medens de ugelønnede Svende slet ingen Fridage maatte tage om Mandagen. Om disse sidste rettede sig herefter er jo en anden Sag. Og 51 Aar senere (1674) bekræfter man disse Forordninger ved at fastslaa det noget elastiske Begreb, at „Ingen Suend, som I arbeit staaer, Maa giøre Nogen frj Mandag wden de almindelig frj Mandager“.

¹ De tre Uddrag af Roskilde Smedelavs Forordninger gengives her i Originalsproget efter Professor C. Nyrops: Fra Roskilde Smedelavs Lade. Nogle Meddelelser. København 1886.

Forklaringen hertil ligger nær. Den Bevægelse, som saavel den nævnte svenske Lavs-Forordning for Skomagere (1474) som Roskilde Smedelavs Forordning af 1491 var Produkter af, var en Bevægelse fra Myndighedernes Side *imod* Lavsvæsenet. Imidlertid blev disse Organisationer stærkere i Løbet af de næste hundrede Aar; nye Skikke — væsentligst importerede fra Tyskland — kom til, man blev mere „*zünftige*“, man fik Øjnene op for, at Haandværkerstanden var en stor Magt i Samfundet, naar den holdt sammen, og sidst, men sikkert ikke af mindst Betydning, er det paaviseligt, at der fra de tyske Haandværkeres Lav øvedes et meget stærkt Pres paa de danske Haandværkere, bl. a. ved ikke at anerkende dem som „*zünftige*“ Mestre eller Svende, — alt dette gav sig ogsaa Udslag i de Rettigheder man krævede, deriblandt i det Antal Fridage, man mente sig berettiget til at holde. Dette afspejler sig ogsaa i den almindelige Lovgivning, hvoraf de to sidstnævnte §§'er i Roskilde Smedes Lavs-Forordninger fra 1623 og 1674 er Omskrivninger. Man bøjede sig officielt for Loven, men gjorde det i saadanne Ord, at Lovens *Tendens* formindskedes eller rent ophævedes i det daglige Livs Praxis.

I de Lavs-Forordninger, som Christian IV udstedte omkring 1620, findes der saaledes *Forsøg* paa en Regulering af Arbejdstiden. Svendene paalagdes som Regel at arbejde i 12 Timer dagligt, oftest imellem Kl. 5 Morgen og Kl. 7 Aften. Med Hensyn til Fri-Mandagen gjordes der Forskel paa de Svende, der qavde Kvartalsløn, og de, som havde Ugeløn. De

sidstnævnte maatte slet ikke holde Fri-Mandage. Om de førstnævnte hedder det derimod, at „de ikke maatte gjøre sig oftere ørkesløse Dage end Mandagen alene“. Altsaa Ord til andet det samme som i Roskilde Smedelavs Forordning. Der førtes i denne Tid en noget forsigtig Politik fra Lavenes Side, og hertil kom, at det forud eksisterende Forhold imellem Mestre og Svende i det mindste til en vis Grad syntes at have skiftet Karakter paa den Tid, da Christian IV gjorde forgæves Forsøg paa at afskaffe Lavene, som han synes at have haft Fremtidsblik nok til at se i sig selv indeholdt en Hindring for en væsentlig udvidet Produktion.

Til de Roskilde Smedes Lavs-Forordning af 1674 skal jeg siden komme tilbage. Jeg mener dog, at det først har Interesse at se, hvorledes Fri-Mandagen udviklede sig, dels i andre Lav, dels i forskellige Byer og Lande.

I Frederik I.s Lov af 1526 dikteredes ganske vist Lavenes Ophævelse, men disse fortsatte ubekymrede herom deres Tilværelse. Og ved en Befaling, som Christian III i December 1549 udstedte i Odense, indrømmes der Lavene to Drikkelag om Aaret, nemlig et Fastelavns- og et Pinsegilde, — og at disse Drikkelag holdtes om Mandagen (og maaske fortsattes i flere Dage) behøver man ikke at tvivle om.

Murerne i Wien synes at have haft samme daarlige Tilbøjeligheder, som andre Handværkere havde i andre Byer. Dette fremgaar af en Udtalelse i deres Lavs-Orden fra 1550. Det omtales her, at der findes Geseller, som fejrer den ejendommelige Festdag

„blaa Mandag“ — en Festdag for Utilpashed, paa Grund af, at de om Søndagen have „überweintet“ sig, hvilket vil sige, at de havde været fulde af Vin gennem „truncken Elend“ („Drikkeri-Elendigheden“), og som Følge heraf havde „Katzenjammer“, hvorfor de var uduelige til Arbejde.

I de københavnske Væveres Lavs-Forordning af 1550 hedder det, at ingen Svend maa gøre sig Fri-Mandag „uden Mesterens Vilje“.

I Aaret 1554 bevilgedes de københavnske Smede to Fri-Mandage om Aaret.

Som bekendt opfandt Joh. Gutenberg Bogtrykkerkunsten omkring Aar 1440. Det varede ikke mange Aar, før den nye Kunst var udbredt over næsten hele Evropa. Og skønt dette nye Fag i Almindelighed stilledes udenfor — eller maaske rettere over — de almindelige Haandværkeres Lavskredse, saa kunde det dog ikke undgaas, at Fagets Udøvere, der var Børn af deres Tid, i det væsentlige havde samme Syn paa Livsforholdene som andre Haandværkere og alt-saa i alt væsentligt indførte samme eller lignende Skikke i dette nye Fag, som allerede fandtes eller senere indførtes i andre Fag.

Dette fremgaar bl. a. af en Klage, som Bogtrykkerne i Frankfurt a. M. i Aaret 1563 indsendte til Byens Raad. Der klagedes heri over Typografernes vilde Liv om Natten, hvoraf en af Følgerne var, at de laa i Sengen til Middag m. m. Som et Middel imod Tidens Ondskab foreslog Bogtrykkerne, at Typograferne foruden Søndagen skulde have en Fridag hver fjortende Dag og desuden en Fridag ved Julen,

(hvis denne faldt paa en Søndag skulde de have en anden Dag fri), Nyaaret, Fastelavn og Kristi Himmelfartsdag — og ud over disse skulde de ikke have nogen Fridag. Det hæderlige Frankfurter-Raad tog sig dog god Tid til at tænke over denne Sag, og det synes at have haft svært ved at komme til noget Resultat, thi først i Aaret 1572 begyndte man at behandle Forslaget, og den 5te Marts 1573 var man færdig med Sagen, der dog allerede 1588 afløstes af en ny Ordning. De Frankfurter Bogtrykkersvendes Frihed til at holde „blaa Mandag“, sove til Middag og holde Sjøv om Natten blev selvfølgelig indskrænket, — i det mindste paa Papiret, der som bekendt er meget taalmodigt.

Af de her nævnte Tilfælde fremgaar det med al ønskelig Tydelighed, at Blaa-Mandags-Friheden havde antaget saadanne Dimensioner og Former, at man kan forstaa, at de forskellige Øvrigheder ad Lovgivningens Vej søgte at indskrænke den og at dæmme op for dens videre Udvikling. Ganske vist nyttede Øvrighedernes Bestræbelser ikke meget; thi den „blaa Mandag“ var paa dette Tidspunkt indgaaet i de saakaldte „*Handtwerksgebrauch*“, — og her viste Haandværkernes indbyrdes Solidaritet sig at være stærkere end de enevældige Regeringer. I denne Sag gik Mestrene nok oftest sammen med Svendene.

Aar 1679 indskrænkedes Nyborg Smedes „Fri-Mandag“. (Lavs-Rettighedernes Indskrænkning synes at have været et af Christian V.s Formaal — og der var Alvor i disse Bestræbelser.) Det hedder herom i Nyborg Smedes Lavs-Orden: „Ingen Svend maa

tage sig flere end fire Frimandage om Aaret.“ Paa disse Fridage samledes alle Svendene, og Lavs-Artiklerne bestemte, at de skulde have „en god Tønne Øl och indtet mehre eller høgere“. Enhver Svend skulde betale, hvad han fik, men de, der intet ønskede at drikke, skulle ikke heller betale, men „ald tilltale och Pengers udleg att forskaanis.“ — „Effther samme dags forløb skall huer Suend forføye sig paa sin Mesters werchsted och continueerlig huer Morgen af de andre Sögnedager goed betiden Klokken slaer fire begynde at gjöre sitt daugs werch, som det sig bør.“ Der var Bøder for Brud herimod. Senest Kl. 9 om Aftenen skulde Svenden være i sin Mesters Hus. Var en Svend, uden Mesterens Tilladelse, ude om Natten, da maatte han bøde $\frac{1}{2}$ Rigsdaler og Mesteren maatte bøde dobbelt, hvis han fortav Svendens Udeblivelse for Lavet.

Denne kongelige Forordning for Smedenes Lav i Nyborg har maaske sin største Interesse netop deri, at den med al ønskelig Tydelighed fastslaar, at de, der intet ønskede at drikke, heller ikke skulde betale, men „ald tilltale och Pengers udleg att forskaanis“. Heraf kan man med Sikkerhed slutte: 1) at der var Afholdsmænd paa den Tid, og 2) at disse — trods at de altsaa intet drak — *alligevel krævede Fri-Mandagen*. Som Drikkedag havde Fri-Mandagen absolut ingen Betydning for den Tids Afholdsmænd, men de kræver alligevel Fri-Mandagen — og hvorfor? Selvfølgelig fordi de *anser det som deres Ret at undlade at arbejde paa denne Dag*. At de alligevel krævede den fulde Løn for den Tid, de var fæstede,

er der ingen Tvivl om. „Zunft“ krævede en saadan Opræden.

De ny Lav, der forskellige Steder stiftedes i Slutningen af det 17de Aarhundrede, fik i deres Forordninger undertiden indflettet en Bestemmelse om, at Fri-Mandage kun maatte holdes et Par Gange om Aaret eller slet ikke. Dette gælder saaledes Københavns Handskemagerlav, der oprettedes 1685¹. Hvad der gjaldt de nye Lav, gjaldt ogsaa de gamle Lav, der fik ny Lavs-Artikler. Den 16de Maj 1685 fik saaledes Bogbinderlavene i København og Odense nye Lavs-Artikler, der gik i samme Retning. Dette hjalp dog næppe meget; thi Haandværkernes Forbindelser med Tyskland og Fastholden ved gamle Rettigheder kunde ikke saaledes ophæves.

I en af Kurfyrste Christian II af Sachsen den 1ste April 1606 konfirmeret Bogtrykker-Ordning „denen Leipzig und Wittenbergern“ findes der skarpe Udfald imod Typografernes Livsvandel paa visse Steder, selvfølgelig særlig de, som „Ordningen“ gjaldt for, nemlig Leipzig og Wittenberg. Det hedder bl. a: „Eftersom det synes, at et letfærdigt og udsvævende Liv bliver mere og mere almindeligt blandt Svendene, samt at den ene eller den anden understaar sig i at holde Fridag uden Hensyn til, om det virkelig er en saadan eller ej, og gøre dette uden alle billige Hensyn til nødvendig Aarsag, for det meste

¹ I Anledning af Handskemager-Lavets 200-aarige Jubilæumsfest i 1885 skrev Seyr Kjeldskov en Sang, hvori det hedder:

Der Orden var i Tingene den Gang,
Et nederdrægtigt Værkstedstreglement,
Og Svenden maatte ved sit Arbejd' staa
Hver Morgen Klokken fem — og aldrig „blaa“.

blot for et ukristeligt Drikkende, Fraadseri og vanvittigt Liv“ etc., etc. Der henvises endvidere til, at mange, som en Følge af dette Liv, ikke kan betale deres Gæld, naar „Messen“¹ indtræffer, „hvorfor dette ikke betales, og han efterlader sig et daarligt Navn“. Og sluttelig bestemmes det, at der ikke alene skal betales for den forsømte Arbejdstid, men ogsaa betales en Gulden til „Laden“.

Og det hedder videre: „Hvad endelig angaar Martins-Fest og Fastelavn, da skal det staa enhver Herre frit at venligt forpleje sine Svende med Mad og Drikke; det staa Herren frit at give, hvad han vil eller kan, uden at Svendene har Ret at foreskrive noget, dog maa dette ikke række mere end én Fri-Dag og ved Postulat² for det meste to Fri-Dage; det forbydes at holde flere Fri-Dage, da man forvolder stor Skade og Forsømmelse ved ikke at arbejde 3dje og 4de Dag, men tilbringer disse med Fraadseri og Drukkenskab.“

Som man ser var denne Lov stræng nok imod Bogtrykkersvendene, Udøverne af den „frie Kunst“.

Overalt, hvor Lavsvæsenet var indført, gjorde Øvrigheden Forsøg paa at undertrykke det eller i det mindste at forringe Lavenes Magt saa meget som muligt. Kampen imod den „blaa Mandag“ maa vel endda regnes som et underordnet Spørgsmaal. Stri-

¹ Ved „Messen“, det store Boghandlermarked i Leipzig — senere tillige i Frankfurt a. M. — fik Svendene deres Løn udbetalt, og da skulde al deres Gæld betales.

² „Postulatet“ var en Række af Ceremonier, der foretoges ved enhver Bogtrykkersvends Udtræden af Læren.

den i sin Helhed gjaldt vel egentlig Lavsvæsenet. Lavs-Haandværkerne var dog sejge Modstandere, — thi i dette holdt de sammen, hvor meget der end forøvrigt kunde være dem imellem. De ansaa Lavene for en Livsbetingelse for Haandværket og Haandværkerne. Striden mellem Øvrighederne og Lavene førtes derfor snart med politisk Klogskab og snart med brutal Magt, alt efter som Modstanderen eller Forholdene gav Anledning til.

Og det var ikke alene i Danmark, at Myndighederne førte Krig imod den „blaa Mandag“ og Lavenes andre selvtagne Skikke. Dette gjorde man overalt, thi man havde overalt de samme Besværligheder at kæmpe imod, — ikke mindst i Tyskland, hvor Lavene var en anderledes stor Magt, end de nogen Sinde var eller kunde blive i Danmark med dets forholdsvis smaa Forhold.

Saaledes udfærdigede den tyske (romerske) Kejser Maximilian II den 12te November 1572 et Edikt imod at fejre „der blaue Montag“, hvilket han kaldte „upassende Opførsel“, og strax efter Offentliggørelsen af Ediktet udfærdigedes i de tyske Smaastater strænge Forbud imod at holde „blaa Mandag“, hvilket, som man sagde, gav Anledning til grove Excesser.

Den 23de December 1681 udfærdigede Christian V en Forordning om „Laugene udi Stæderne i Danmark og Norge i Almindelighed i den Hensigt at afskaffe adskillige Anordninger, som tvært imod Loven, Recessen og andre Forordninger i Laugene i Kiøbenhavn i Tidens Længde haver sig indsmuglet, hvorved Gud fortørnes, stor Ødselhed foraarsages,

Haandværksfolkene med unyttige Omkostninger besværes, og Tiden, som de til deres Næring skulle bruge, unyttigt bortspildes.“ Heri hedder det bl. a.: „Der tillades ingen fri Mandag eller anden Drikke- dag, uden om nogen Mester, Gesell eller Dreng forsømmer sit Arbejde formedelst Ørkesløshed, uflittigt Tilsyn eller Drukkenskab, straffes han efter Laugs- Artiklerne.“

Som man vil have set af de allerede citerede Brudstykker af Lavs-Artikler for de enkelte Haandværk, saavel som af Love og Forordninger udfærdigede af Myndighederne og gældende som Rettesnor for enkelte eller for samtlige Lav i vedkommende Land, gjorde Myndighederne alt, hvad de formaaede, for at afskaffe eller i det mindste saa meget som muligt indskrænke disse Fri-Mandags-Rettigheder. Og man havde sine gode Grunde hertil. Ganske vist havde disse Grunde i Almindelighed næppe noget med Moralens at gøre, — selv om man nu ogsaa undertiden gav det Skin heraf, — thi at Arbejderne drak sig fulde paa deres Fridage var der næppe mange, der gjorde Ophævelser over, — det hørte, som allerede paaavist, med til den Tids daglige Brug ogsaa blandt Mestrene, og Bøderne indenfor Lavet bestod ofte, i det mindste i den ældre Tid, netop i Drikkevarer. Myndighedernes Anledning til Indskriden var af social-økonomisk og -politisk Art.

For fuldtud at forstaa dette, er det nødvendigt at give en kort Skildring ogsaa af nogle andre Forhold indenfor Lavene i Forbindelse med visse Samfundsf forhold.

Selv om Folkemængden da ikke tiltog saa stærkt som i vore Dage, saa forøgedes den dog. Men nu

var Forholdet det, at der i de forskellige Lavs Artikler fastsloges Regler for Tilgangen af Arbejds-kraft. Det var et meget lille Antal Svende og Lær-linge, hver Lavsmester maatte have i sit Brød; men man tør vel formode, at det var stort nok, da Lavs-Forordningen udfærdigedes. Efterhaanden voxede dog Trangen, og saa blev det for lille. Og det Antal Svende, der saaledes fastsloges i Loven, var sædvanligvis højest fire, men som Regel to. At skabe nye Mestre gik ikke saa let, hvis man vilde have forøget Svende-Antallet paa denne Maade, i det der som Regel kræ-vedes af Vedkommende, der vilde være Mester, at han som Svend skulde have „vandret paa Haand-værket“ en vis Tid — sædvanligvis et Par Aar — og dernæst at han skulde gøre Mesterstykke, som skulde godkendes af de af Lavsmestrene og Magi-straten udsete Skuemænd. Blev Arbejdet ikke god-kendt, kunde han ganske vist under Tiden forsøge i en anden By; men om det gik ham bedre dér, var tvivlsomt. Mestrene kunde saaledes meget let for-hindre Tilgang af Ligestillede i de Fag, hvor Mestres Antal ikke var begrænset af Loven. Dertil kom, at det var en temmelig kostbar Historie at gøre „Me-sterstykke“.

Som et Exempel paa, hvad det „at gøre Mester-stykke“ kostede, maa her blot anføres et Bevis fra et enkelt Fag. Den 1ste Juli 1843¹ erklærede Murer-lavets Oldermænd, Kaptajn Aagaard, at Murermester-stykket og Optagelsen i Lavet kostede 189 Rigsdaler. Tidligere var Udgifterne dog sikkert større — i det

¹ Se Professor Schouws „Dansk Ugeskrift“, København 1843.

mindste forholdsvis. I Tiden henimod Lavenes Afskaffelse indførtes der nemlig flere Reformer for om muligt at bibeholde dem. I ethvert Fald hævdede Overadvokat Otto Müller, at Mesterstykket i samme Lav nogle Aar før og under den tidligere Oldermænd havde kostet den nette Sum af 610 Rigsdaler. — Foruden Udgifterne til det egentlige Mesterstykke (Tid, Materiale, Festligheder etc.) kom Gebyret for Borgerbrevet, uden hvilken Lavsretten ikke kunde udnyttes. I Anordning og Regulativ af 5te Juni 1771 § 1 bestemtes, at Minimum for Borgerbrevet var 7 Rdlr. og Maximum 42 Rdlr. Ved Rescript af 31te Maj 1814 § 8 fastsattes Minimum for Borgerbrevet til 12 og Maximum til 112 Rdlr.

Om det Antal Lavsmestre, Svende og Drengene, der maatte findes, skal her nævnes et Par Exempler.

Aar 1541 siger Borgmester og Raad i Køge, at Christian III ofte havde paalagt dem at „gøre en god Politi og Skik“ paa Haandværkerne der i Byen, hvorfor de nu giver Byens Skindere Lavs-Artikler, der er mærkelige derved, at de gør Lavet til et sluttet Lav. Efter Artiklerne maatte der ikke være over 11 Skindere og 1 Bundtmager i Køge. Dette sluttede Lav efterfulgtes snart af flere lignende.

Københavns Borgemestere og Raad gav den 9de Novbr. 1646 Byens Bogbindere Lavs-Artikler, hvori det Antal Svende, som Lavets Mestre maatte holde, fastsloges til to for hver Mester. Skulde en Lavsmester „hastigt bekomme meget Arbeide“, var det hans Pligt at paakalde Lavets Hjælp. Arbejdstiden var fra Kl. 5 Morgen til Kl. 9 Aften.

I Artiklerne for Nyborg Smedelav (fra 1679) hedder det saaledes i § 31: „Ingen Mester maa paa handtuerket holde mere end 2 Suenne og 2 Dreng, undtagen i de werchstæder, huor meget og stort Arbeide befaller at skulde forferdiges; huo herimod gjør, bøde i Straff saa meget som Suennen gifues til løn, men bekommer nogen Mester hastig och megit Arbeide, att hand det icke kand fort bringe, da søge sine Laugsbrødre, som mindre Arbeide hafuer, att de hannem till hielp kommer, samme Arbeide for en billig Betaling at fuldferdige, paa det at de som Arbeidet vedkommer ikke der udofuer skulle skeep forkort, eller med deriss Arbeide opholdiss.“ — For at fuldstændiggøre dette, var det i samme Lavs-Artikel, under Straf af Bøder, forbudt enhver Indbygger i Nyborg at bestille noget Smedearbejde hos „Fuskere och Bønhaser“¹, eller i det hele taget hos nogen, der ikke var Medlem af Smedenes Lav.

Aar 1669 udtalte Frederik III, at Lavene skulde være indrettede saaledes, at de passede til „vor absolute og suveræne Regering“. Og i 1673 var der en Bogbinder, der „fik Bestalling“ som det kongelige Biblioteks Bogbinder, ligesom der i 1697 var en Gjørtler, der „fik Bestalling“ paa at være Kronprinsens Gjørtler. Begge to maatte edelig love „at være Os som sin absolute Arvekonge og Herre huld og tro, vores og vores kongelige Arvehouses Gavn og Bedste fremme og ramme“ etc. Der er ingen Tvivl

¹ Ved Ordet „Bønhas“ eller „Bønhaser“ betegnede man en Fuskere i Haandværket, én, som i Smug lavede Arbejde i et eller andet Haandværk — ligegyldigt hvilket — uden at have Borgerskab eller uden at være Medlem af Lavet. Under Lavstiden var de selvfølgelig meget foragtede af dem, der tilhørte Lavene.

om, at Lavene har set meget skævt til Afvigelsen fra den Bane, som *de* havde udstukket.

I Lavs-Artiklerne for Bogbinderne i København og Odense af 16de Maj 1685 fastslaaes Lavets Eneret paa Udførelsen af alt Bogbinderarbejdet. Oldermændene for Lavet kan saaledes paakalde Politiets Hjælp til Jagt efter de saakaldte „Bønhaser“. Lavsmestrene kan akkordere med Svendene om den Løn, disse skal have, ligesom det forud til to bestemte Antal Svende hos én Mester fuldstændig ophæves.

Og endelig bestemte den tidligere omtalte Lavs-Forordning af 23de December 1681, at den, der forøvrigt var kvalificeret til at blive Medlem af et Lav, „uforment maa blive Mester, om han end ikke har rejst paa Haandværket.“ Endvidere blev det forbudt Mestrene at holde nogen Sammenkomst uden Magistratens Tilladelse. Svendene maatte aldeles ingen „Kro“ eller Sammenkomst have, ligesom Svendenes Skraaer og „selvgjorte Vedtægter“ aldeles afskaffedes.

Men det meste af al denne „Afskaffelse“ var kun paa Papiret!

Som enhver af det anførte let vil kunne forstaa, var det ikke Forbruget, der regulerede Produktionen, hvilket havde været det naturlige, men det var Producenterne, der i Reglen bestemte Forbruget. Det almindelige Forbrug havde at rette sig efter de Former og indenfor de snævre Grænser, som Lavs-Forordningerne fastslog. Disse indsnævredes yderligere af „selvgjorte Vedtægter“ mellem saavel Svende som Mestere, — „Vedtægter“, hvis Ophævelse ikke be-

stemtes af det enkelte Land, men af Lavsforholdenes og Industriforholdenes Udvikling, væsentligst i Tyskland.

Nu trænger det Spørgsmaal sig frem: Hvori bestod da disse „*selvgjorte Vedtægter*“? Der var en hel Del af disse, og flere af dem var i Tidens Løb sanktionerede af Statsmagten og optagne i de Lavs-Artikler, som efterhaanden udfærdigedes.

En af disse Bestemmelser var, at enhver Svend skulde „*vandre*“¹ og arbejde i Udlandet i et vist Antal Aar, som Regel vistnok fra 2—4. Som et Exempel paa, med hvilke smaa Skridt Myndighederne maatte gaa frem, naar de kom indenfor Lavenes Interesse-Sfære, kan nævnes, at det i Københavns Bogbinder-lavs Artikler fra 1646 hedder, at ingen kunde blive Mester, uden han „for Svend en Tid tjent og vandret haver“, medens det i samme Lavs Artikler fra 1685, der ogsaa gjaldt for Odense, hedder om den nye Svend, at han „enten her eller udenlands skal paa sit Haandværk tjene fire Aar for Svend“. Enhver vil se, at Fremskridtet er ringe. Vandringen vedblev. Og uden at de havde foretaget disse aarelange Vandringer, regnedes de ikke som „zünftige“ Svende. Og endnu mindre kunde de blive eller regnes for Lavsmestre. Der var sikkert ingen Svend,

¹ Hvorledes Opfattelsen af disse „Vandringer“ var i de Kredse, der endnu faa Aar før Lavsvæsenets Ophævelse i Danmark (1857) betragtede Lavene som en Nødvendighed, fremgaar bl. a. af „Et Forsvarsskrift om Lauges Gavnlighed“, som Controlør Hans Peter Giessing udgav i København 1843. Han kalder Vandringerne for „et vigtigt Middel for enhver Haandværker til at kunne opnaa større Fuldkommenhed i sit Haandværk og hvorved han saaledes umiddelbart gavner de øvrige Classer af Samfundet.“ Naar Giessing i Forbindelse hermed udtalte, at Vandringerne „vanskeligen vil kunne finde Sted“ uden „i nøie Forbindelse med Laugsforfatningen“, da har 50 Aars Erfaringer selvfølgelig bevist det modsatte.

der vilde eller turde tage Arbejde hos en „Mester“, der ikke i sin Svendetid havde foretaget de foreskrevne Vandringer.

Og nu „Zunft“¹? Ja, det var just den, der var det Centrale i saavel Lavsmestres som Svendes „selvgjorte Vedtægter“! Det var den Klippe, hvorpaa enhver Regering, der vilde reformere Lavsvæsenet, uden Skaansel maatte strande.

For at være „zünftig“ var det ikke nok, at Haandværkeren tilhørte sit Lav. Dette Lav maatte ogsaa udtrykkelig være *anerkendt* — og anerkendt af det eller de største Lav, som Regel i Tyskland. Ellers kunde han ikke „rejse paa Professionen“, han anerkendtes ikke som Svend og ikke som Mester, — han stod kort sagt i Rang med „Fuskere og Bønhaser“. Et Lav, der saaledes var „anerkendt“, kunde lade sin Naades — eller sin Vredes — Straaler fare ud over Landet, ja, selv ud over Landets Grænser rakte dets Magt. Kongen kunde lovgive imod et saadant Lav, men hvis de „zünftige“ Herrer og Svende ikke godvilligt vilde bøje sig, — ja, saa maatte virkelig Hs. Majestæt i hele sin kongelige Magt og Værdighed se, hvorledes han fik *sin* Vilje sat igennem. Nøglen til denne Hemmelighed er ikke svær at finde: *Lavet havde Arbejdsmidlerne og Arbejdskraften i sin Magt.*

Det københavnske Bogbinderlav var zünftig nok. Aar 1723 klager saaledes en norsk Bogbinder fra Kristiania til Kongen over, at Lavet i København

¹ Ordet „Zunft“ er tysk og betyder egentlig Lav eller Gilde. Herfra udledes saa de forskellige Betegnelser: „Zunftgeist“ (Lavsaand), „Zunftgesetz“ (Lavs-Forordning), „zunftmässig“ (lavsmæssigt), „Zunftler“ (Lavshaandværker).

udstrakte sin Zunft til Norge. Det fordrede, at Bogbinderne i Kristiania med Svende og Drengene skulde lade sig indskrive i det; hvis de ikke gjorde det, vilde Lavet ikke tillade, at de, som udlærtes af Mestrene i Kristiania, „maatte for Svende passere“.¹

Aar 1740 erholdt det københavnske Murer- og Stenhuggerlavs Svende „Zunft-Rettigheder“ eller „Reise-Confirmation“ ved Lavene i Danzig, Dresden og Lüneburg. Med en saadan „Confirmation“ var de vel farne, — den betød mere for dem, end om den danske Konge havde givet dem en Anbefaling med paa Vejen! Det var derfor intet Under, at der var Humør hos Murerne, naar de var „paa Rejsen“. Dette fremgaar ogsaa af deres gamle Rejsesang, der lyder saaledes:

Farvel, Farvel, et hjærteligt Farvel!
 Nu vil vi rejse lidt til en Forandring.
 Men først et Haandtryk og et Ønske om lidt Held,
 og saa lidt Lykke paa vor Vandring!
 Hvor kort, hvor lang end vorder vores Vej,
 de Zünftige derude glemmes ej.
 Paa Land, paa Sø og paa salten Hav,
 et Hurra for vort gode, gamle Murerlav!

Med den rette tyske „Zünftighed“ fulgte en hel Del andre Goder af mere eller mindre tvivlsom Værdi, f. Ex. alle de mange forskellige „*Handtwercksgebrauch*“, af hvilken Skikkene ved Svendegildet, som man nu vilde kalde det, maaske er den mindste Part. Der er i ethvert Fald aldeles ingen Tvivl om, at den „blaa

¹ Prof. C. Nyrop: Huset Milo 1748—1898. Ved det Milo'ske Jubilæum 12te September 1898. Odense 1898.

Mandag“ havde en kraftig, — maaske sin kraftigste, — Støtte just i „Zunftens“. At komme ind paa en Skildring af hele „Zunftens“ Væsen vilde føre for langt fra Æmnet. Den nævnes kun her for at vise, hvilken stor Rolle denne usynlige og dog i alle Haandværkerkredse tilstedeværende Faktor spillede under de Forhold, der skildres her. Ingen Lavsmester eller Svend turde trodse den. Den kunde være et Vaaben — og var det som oftest — i Haandværkerklassens Strid imod Myndighederne; men den var ogsaa ofte et Middel i Svendenes Haand til hos Mestrene at tiltvinge sig bedre Forhold i en eller anden Retning.

Den zünftige Svend maatte være *ugift*; den Svend, der giftede sig, stillede sig halvvejs — undertiden helt — udenfor Kammeraternes Kreds; thi ved Giftermaalet blev Svenden mere eller mindre afhængig af rent lokale Forhold. Derimod *skulde* Mestrene gifte sig. Endnu saa nær Afslutningen paa Lavsvæsenets Saga her i Landet som i 1843, var af Københavns 5,877 Svende (fordelt i 43 Lav) ikke mindre end 3,804 ugifte, medens kun 2,073 var gifte. Fire Lav havde slet ingen gifte Svende, og i fem Lav oversteg Antallet af gifte de ugifte Svendes.¹ Tidligere var Forholdet dog langt værre.

Undertiden maatte det danske Lav betale visse Penge til det modsvarende Lav i Tyskland.

Myndighedernes vedvarende Krig imod Lavene var vel egentlig en Krig imod „Zunftens“, — thi havde

¹ Controlør Hans Peter Giessing: Om Reformer i Laugsforordningen. København 1843.

denne ikke været, kunde det, der var galt i Lavene, let være rettet. At det var Regeringernes Mening, at de Forordninger, som de til forskellige Tider udstedte imod Lavene, skulde efterleves, er der ingen Tvivl om. Dette fremgaar af flere Domme. 1683 blev saaledes Københavns Skomagerlav idømt en Bøde paa ikke mindre end 820 Rigsdaler, fordi det ikke vilde rette sig efter de udstedte Forordninger, og 1686 blev Snedkerlavets Oldermænd, Johan Stenbuch, der androg om (det er Regeringens Ord): „at de forrige forargelige Misbrug, som ved Haandværkslaugene haver været, igjen maatte opkomme“, arresteret, sat fra Bestillingen som Oldermænd og udslettet af Lavet. Begge Domme blev dog senere formildede.¹

Paa Grund af „Zunftens“ Krav om, at Svendene skulde „vandre“, opstod der Forhold indenfor de enkelte Lav, som i høj Grad maatte befordre netop „Zunftens“ Formaal. Selv i mindre Byer kunde en meget stor Del af Lavsmestrene være Udlændinge, i Danmark f. Ex. tyske. Odense Bogbinderlav fremviser sikkert et typisk Exempel i denne Retning. Af 13 Bogbindermestre, der i Aarene fra 1697 til 1749 staaar indskrevne i Lavets Protokol², er kun tre fra Odense; der er sex tyske og syv danske Mestre, og af disse bærer endda to tyske Navne. Det er jo givet, at netop saadanne Forhold maatte modarbejde den lokale og den nationale Patriotisme og fremme

¹ Professor C. Nyrop: Om Forholdet mellem Mestere og Svende i Lavstiden. Odense 1885.

² Prof. C. Nyrop: Huset Milo 1748—1898. Ved det Milo'ske Jubilæum 12te September 1898. Odense 1898.

„Zunftens“ *internationale* Solidaritetskrav. Og det gjorde de ogsaa.

Men alt dette — alle disse mange saavel smaa som store Ting „Zunften“ krævede — medvirkede sikkert til, at Udviklingen ikke havde den Fart, den ellers kunde have haft. Det maa dog indrømmes, at Haandværkssvendenes tvungne „Vandringer“ førte det gode med sig, at de forskellige Landes Haandværk stadig blev holdt à jour med det nye, der fremkom i Udlandet. Og paa den Tid var dette næppe muligt paa anden Maade. Paa den anden Side hændte det ogsaa undertiden, at der var saa lidt Arbejds-kraft i et Land, at man ikke kunde udføre det Arbejde, der ved en eller anden Lejlighed udkrævedes, saa snart dettes Mængde gik ud over det rent daglig-dags Omfang.

Af en Fortegnelse over Københavns vaabenføre Mandskab fra omkring Aar 1510 faar man et godt Indblik i de daværende Forhold. I Følge denne havde 17 Skrædermestere ialt blot 15 Svende, 11 Skomagere havde ogsaa 15 Svende, 11 Bagere 19 Svende, 13 Smede 26 Svende. Tilsammen havde, i Følge denne Fortegnelse, 185 Haandværkermestre blot 129 Svende. To Smedemestre, som hver havde 4 Svende, synes at have været Datidens største Lavsmestre i København. — Endnu i 1843 fandtes i Københavns 43 Lav (Bogtrykkerne havde intet Lav) kun 5,877 Svende.

Afhængigheden af Tyskland viste sig ogsaa i Perioder, hvor en større By var i stærk Fremvæxt. Saaledes steg Indbyggertallet i København i Tiden

fra 1635 til 1685 fra ca. 25,000 til ca. 60,000. Først henimod Slutningen af denne Periode blev der givet Love, der gjorde Lavene friere, — men disse fik næppe nogen stor Betydning for Næringslivet i Almindelighed, da Lavenes Mestre og Svende ikke alene ikke sympatiserede med disse ny Forordninger men modarbejdede dem.

Under Christian IV gjordes der Forsøg med lidt Fabriks-Virksomhed i Danmark, og en Følge deraf var, at der ogsaa kom Fabriks-Arbejdere og paa disse Arbejdssteder andre Former for Arbejdsmaaden m. m. Denne Konge havde sin Opmærksomhed fæstet paa at beskæftige Tiggerne, som da ligefrem var en Landplage, ved industrielt Arbejde. Men alt dette ny faldt ikke i Haandværkernes Smag; deres kloge Hoveder saa snart, at Fanden havde en Finger med i disse Paahit, som de syntes var aldeles overflødige, thi efter deres uforgribelige Mening gik naturligvis al Ting særdeles godt, som det gik. Saaledes havde det været al Tid, ræsonnerede man, og saaledes skulde det vedblive at være! — thi ubrødelig Vedhængen ved det fra Fortiden nedarvede var et Særkende for Lavsfolkene. Naa, det er jo ogsaa meget sandsynligt, at det ikke alene var af Omsorg for Tiggerne, men ogsaa for at rette et Slag imod Lavene, at Christian IV gjorde disse Forsøg. Hans Forsøg paa at afskaffe Lavene blev i ethvert Fald uden varigt Resultat.

Lavsfolkene havde en Bestemmelse, der i Reglen var fastslaaet i Lavs-Artiklerne og i ethvert Tilfælde var et Kardinalpunkt i „Zunftens“, der forklarede, at

enhver, der antoges i Lære, skulde være „ærlig“ født, d. v. s. han maatte ikke være født udenfor Ægteskab eller af „uærlige“ Forældre. Og den Tids Tiggere var næppe ansete for deres Dyds Skyld. Der er ingen Tvivl om, at denne Sag ofte har givet Anledning til Kiv og Strid under Lavstiden. Christian IV.s Udtalelse: „Ligesom bedre skulde være, at en Uægte sig med Lediggang skulde opholde end ved ærligt Haandværk nære og føde,“ var ganske vist rigtig nok; men hvad kunde det hjælpe, naar Datidens Haandværkere ikke vilde anerkende de „Uægtes“ Ligeberettigelse?

Endnu ved Udgangen af det 17de Aarhundrede var Myndighederne ikke komne væsentlig længere end Christian IV kom i sin Strid mod Lavene og den „blaa Mandag“.

I og for sig var det ganske naturligt, at man fra Regeringernes Side forsøgte paa at afskaffe den „blaa Mandag“ som Fridag, da man kom paa det Rene med, hvor svært det var at omdanne eller afskaffe Lavene. Der behøvedes stadig mere Arbejdskraft for at tilfredsstille de Krav, som Udviklingen stillede til Produktionen. Paa den anden Side kan man ligesaa godt forstaa, at Svendene holdt paa og gjorde Krav paa at beholde Mandagen som Fridag. Der var sikkert ingen, der tænkte paa at give dem mere Løn eller at forkorte de andre Arbejdsdages Længde som Ækvivalent for Tabet af Fri-Mandagen. — Striden om den „blaa Mandag“ fortsattes derfor med vexlende Held ind i de følgende Aarhundreder.

I et Dokument, som „Leipziger Buchdrucker-Innung“, — en Institution, der paa den Tid svarede til andre Haandværks Lav, — den 8de Juli 1701 indsendte til Byraadet i Leipzig, og som var en Overenskomst mellem Bogtrykkerne i Leipzig om Arbejdsforhold m. m., hedder det om Fridage — efter en meget svulstig Indledning — i Artikel 14 bl. a., at „da alle extra Fridage er til Skade for saavel Bogtrykkere som Forlæggere“ bestemmes det, at „alt

saadant uordentligt og al Tid højst skadeligt Ferierende ganske afskaffes og forbydes, saaledes at der ikke tillades Gesellerne andre Fridage, foruden Søndagen, end efternævnte, hvis hele Dag man al Tid har plejet at celebrere og fejre offentligt: Nyaarsdag, Den hellige tre Kongers Dag, Mariae Renselsesdag (Kyndelmisse), Mariae Bebudelsesdag, Den hellige Paaskefest (fejredes i 3 Dage), Christi Himmelfartsdag, Den hellige Pinsefest (3 Dage), Johannes Baptistae-Dag, Mariae Hjemfølgelsesfest, Michaelis-Festen, Den hellige Julefest (3 Dage).“

Man nøjedes ikke med at forbyde yderligere Festdage, hvormed selvfølgelig egentlig menes Fri-Mandagene. Øvrigheden opfordredes desuden til at være behjælpelig med at faa de Geseller, der, trods Forbudet, holdt saadanne Fridage, til at „erstatte den Skade, som de saaledes havde foraarsaget. — Øvrigheden skulde forfølge dem herfor ogsaa i andre Byer og ingen maatte tage dem i Arbejde“ (!!). Man maa da virkelig indrømme Bogtrykkerne i Leipzig, at de forstod at stille Fordringer!

I Artikel 15 bestemtes det, at „alt Martins- og Fastelavnsfejrende og dermed sammenhængende Festligheder hermed ganske afskaffes; dog skal der til hver Gesells Fornøjelse til Fastelavnen udbetales 16 Groschen.“

Da Bogtrykkerne i Leipzig allerede paa den Tid havde stor Indflydelse blandt deres Kolleger, kan man med en vis Sikkerhed drage den Slutning, at Forholdene har været noget lignende i de øvrige Byer i Tyskland, — i det mindste i de større, — maaske

dog med Undtagelse af Frankfurt a. M. og Nürnberg, der begge forud havde „Bogtrykkeri-Ordninger“, som var endnu strængere end den her omtalte fra Leipzig, der skal have været forholdsvis „liberal“, endskønt begge de nævnte skal have været Forbilledet for den nye „Ordning“ i Leipzig. I Frankfurter-Ordningen, — der forøvrigt tidligere er omtalt, — hedder det saaledes i Artikel 29, at Principalen var berettiget til at tilbageholde af Ugelønnen, hvad der gennem Fridage var forsømt, samt desuden til Skadeserstatning.

At det ikke var let at afskaffe den „blaa Mandag“ er sikkert. Hovedvanskeligheden laa maaske nu i Svendenes „passive Modstand“, hvor den ikke var aaben. Eftersom Tiden skred frem, fik Svendene til en vis Grad Ret til at slutte sig til Lavenes Understøttelseskasser. Deres bedste Vaaben var og blev dog „Zunft“, der arbejdede i Hemmelighed.

At man blandt Svendene ansaa Fri-Mandagen for en gammel Rettighed og tog Parti for den, fremgaar bl. a. af en Strid, som omkring Aar 1720 opstod hos Bogtrykker J. D. Werther i Jena. I Følge Svendenes Udsagn var Anledningen til Striden den, at Werther „trakterede Gesellerne med disse ikke anstændig Tale og Ord“. Hertil svarede nu Werther, at det ikke var bestemt i Overenskomsten, at Svendene, foruden at fejre den „gode Mandag“, ogsaa efter eget Forgodtbefindende kunde arbejde eller lade være at arbejde i den øvrige Del af Ugen.

Ogsaa i Sverige førtes Striden imod „Fri-Mandagen“ med saa megen Kraft, som Myndighederne sad

inde med. Den 27de Juni 1720 udkom saaledes en „Ordning och Skrå för Handtwerkere i Sverige och Finland“, i hvis Artikel VIII, der handler om Forholdet mellem Mestre og Svende, det hedder:

„Svende og Mestersvende skal sig hos sine Mestre vel og ordentlig opføre i deres Værksteder og ikke forsømme Arbejdet, hverken ved Fri-Mandage, Spadserende eller anden Forfængelighed paa nogen anden Søgnedag; hvis nogen gør dette, og derved forsømmer én Dag, skal han arbejde to for én og saaledes fremdeles og bøde 2 Rigsdaler Sølv mønt til Lavskassen og 16 Øre Sølv mønt til de fattige samt desuden godtgøre Mesteren al Skade, som kan bevises at stamme derfra. Mesteren er forpligtiget at meddele Oldermænden og Bisidderne, saa ofte dette sker, eller at bøde 2 Daler Sølv mønt til Lavskassen.“

Af „Hans Excellences Riks-Rådet och Öfver-Ståthållarens så ock Borgmästare och Råds i Stockholm Tryckte Publication för år 1722“ maa her gengives Mom. 6 af „Instruction för Quarters-Uppsynings-Männerne¹ i Stockholm“, dateret den 21de April 1722. Det fremgaar heraf, at det paahviler disse Quarters-Opsynsmænd at kontrollere og skride ind: „Hvis Laakejer, Karle og Svende imod Forordningen² bærer Vaaben, og hvis disse sidstnævnte ikke indfinder sig i rette Tid paa Værkstederne.“

Det var jo ikke saa lidt, disse „Quarters-Opsynsmænd“ havde at gøre, naar de skulde passe paa

¹ „Quarters-Uppsynings-Männerne“ var paa den Tid i Stockholm en Institution, der nærmest svarer til Nutidens Politi.

² Den Forordning, som her hentydes til, udkom den 19de Oktober 1719.

alle „Bygubbar“ — en Betegnelse man i Sverige har paa dem, der gaar i Byen og solder paa en Arbejdsdag, — og Forbudet gjaldt, som man ser, *alle* Fag. Det er kedeligt, at Øvrigheden ikke samtidigt gav Anvisning paa, hvorledes Opsynsmændene skulde udføre dette Jætte-Arbejde, og hvorledes de skulde kunne kende disse „Forbrydere“ fra andre Folk. At opfylde denne Lovs Bestemmelser var umuligt for Opsynsmændene; om nogen af dem blev straffede af denne Grund vides ikke.

Da Boktryckeri-Societeten i Stocholm ved en kgl. Forordning indrettedes den 12te Avgust 1752, fandt Kongen for godt at „i Naade paabyde og faststille“ en hel Del Artikler for denne Institution. Her gives Begyndelsen af § 6 (Artikel VI: „Angående Boktryckeri-Gesäller“): „Al Uordenlighed med Fri-Mandage, Spadserende, selvforskyldt Tidsspild, samt unyttig løben til og fra i andre Trykkerier paa Arbejdsdage, hvorved de flittige forhindres i deres Arbejde og forledes, være forbudt ved en Bøde af 3 Daler Sølv mønt for den, som bryder herimod og dobbelt, hvis det gentages, samt desuden Erstatning til Principalen af al den Skade, som han har lidt ved denne Forsømmelse.“

Endnu saa nær vor egen Tid som i „Ordningsstadga för Boktryckeri-Societeten“, godkendt og antagen ved almindelig Sammenkomst af Bogtrykkerne i Stockholm den 22de April 1846, med de ved Societetens extra Sammenkomst den 9de Februar 1848 vedtagne Forandringer, hedder det i § 34: „Det er Typografens Pligt . . . . at iagttage Arbejdsordningen

paa det Bogtrykkeri, hvor han arbejder. For hver hel Dag, som han forsømmer eller er borte fra Bogtrykkeriet uden Principalens Tilladelse, har denne Ret til at fradrage i hans Løn, hvad der svarer til hans Fortjeneste i samme Tid . . . .“

Som man ser, var det omtrent samme Bestemmelser som i Danmark og i Tyskland, at Øvrighed og Principaler udfærdigede i Sverige — blot noget senere. Allerede længe før de nysnævnte Tilfælde havde man dog, som tidligere paapeget, forsøgt at formindske den „blaa Mandags“ Virkninger ogsaa i Sverige, men med samme negative Resultat som andre Steder.

Selv de tyske Rigsdage maatte tage Spørgsmaalet om den „blaa Mandag“ op til Behandling. Endnu saa sent som i det 18de Aarhundrede gav Skikken at „holde blaa Mandag“ to Gange Anledning til Forhandlinger paa de tyske Rigsdage.

Første Gang var det Skomagersvendene i Augsburg, der ved deres Spektakler gav Anledning dertil. En ny og betydelig skærpet Lov udkom derfor i Aaret 1726. Anden Gang, Rigsdagen havde Mandags-Sagen til Behandling, var 1731. Man besluttede da, at „alle egenmægtige Anordninger, som er indførte af Mestre og Geseller uden Øvrighedens Prøvelse eller Godkendelse, forklares ugyldige,“ og den „blaa Mandag“ specielt forklaredes „som Institution“ for at være „af ingen Værdi, ugyldig og uden Kraft“. Hvis Haandværkerne i „det hellige romerske Rige“ (Tyskland), „man kan mene derom, hvad man vil“, efter dette vil sysselsætte sig med „Indførelsen af egen-

mægtige Skikke og Brug og ikke vil lyde Øvrigheden, som er af Gud,“ saa skal disse Haandværkere „efter Øvrighedens lovlig bekendtgjorte Forklaringer om saadan Overtrædelse og Nægtelse af Lydighed, forklares for uduelige Haandværkere og, hvis de modsætter sig, skal der paa offentlige Pladser opslaaes Anslag om Sagen, saa længe og saa meget, til saadanne Forbrydelser og Opsætsigheder er bestraffede.“

Denne Lov fik imidlertid ikke den store Betydning, som d'Hrr. Lovgivere sikkert havde ventet sig. I Bayern f. Ex., hvor det sociale Liv endnu den Dag i Dag — ligesom før i Tiden — tildels leves efter andre Regler end i det øvrige Tyskland, har „der blaue Montag“ holdt sig som et Stykke Fortids-Romantik helt op til vore Dage. Mandagen tilbringes som oftest under Skæmt og Lystighed, — og der konsumeres naturligvis Øl i store Mængder.

Af Wiens „Ordnung für die Buchdruckergesellen und Jungen vom 20. Juni 1771 in Folge des Hofdecrets vom 3. Juni“ maa her gengives § 12, der lyder saaledes: „Skal, i Overensstemmelse med de mangfoldige Gange i Kunst- og Haandværkssager udfærdigede allerhøjeste Forordninger, den eller de, der holder saakaldte *blaa Mandage eller Tirsdage*, eller hvilket Navn saadanne gennem strafværdigt Misbrug indførte Dage for Lediggang end maa have, føres til Stadsvaghthuset for at faa virksom Straf og i gentaget Tilfælde af saadant Forargelsesvækkende vorder hermed strængt fastsat yderligere Straf og desuden skal Officins-Principalen eller Forstanderen, som ikke strax hos merommeldte Myndighed anmelder den af hans

Geseller, som har holdt blaa Mandag, bøde sex Rigsdaler.“ I samme Forordnings § 13 forbydes ligeledes alt „Martini- und Fasnachtsschmauss“, o: al Helligholdelse af Martini- og Fastelavnsdagen.

Henimod Slutningen af det 18de Aarhundrede var Lavforholdene i Danmark næsten blevne utaaelige. Der var Uro mellem Svendene, og Aarsagen hertil var forskellige Forhold, som de mente burde rettes til det bedre. Svendene lavede Tumulter og endelig nedsattes en kongelig Kommission for nærmere at undersøge Sagen. Den arbejdede fra 11te August 1794 til Slutningen af 1796. Resultatet af Kommissionens Virksomhed foreligger i en kongelig Resolution af Aar 1800, der bl. a. om „Fri-Mandagene“ udtalte: „Commissionen skal indkomme med Forslag om, hvorledes den Uskik, at Mandagen meget almindeligen af Svendene ikke bruges til Arbejde, men til Sviir, kan hæves, eller i det mindste kan indskrænkes saaledes, at den Svend, som vil arbeide om Mandagen, ikke forhindres af dem, som ikke ville det.“

Fra Midten af det 19de Aarhundrede indtræder Spørgsmaalet om „Fri-Mandagen“ i et *nyt Stadium*. Arbejdernes Ret til Organisation gaar sin Sejersgang gennem Landene — og disse Organisationer optager snart Kravet om en forkortet Arbejdstid. Nu begynder *Arbejderne i Forening med Mestrene* at optræde imod disse selvgjorte Extra-Fridage.

Som en af de ældste Prøver herpaa — egentlig fra Overgangstiden — maa her meddeles et Uddrag

af en Overenskomst fra omkring Aar 1850, undertegnet af samtlige Arbejdere i det da over hele Sverige bekendte Lind'ske Bogtrykkeri i Örebro¹: „Ordens-Regler, der skulle være gældende for Arbejderne ved det herværende Officin: 1) I det hele taget at føre et ædrueligt, arbejdsomt og ordentligt Levnet. 2) Aldrig at holde saakaldte Fri-Mandage eller paa anden Maade, uden gyldig Aarsag, forsømme Arbejdet eller, enten Beskæftigelse findes paa Officinet eller ej, anvende Tiden til saadant, som kan anses uhæderligt for Fagets Udøvere.“

Ved Overgangen fra Lavsforholdene til den fri Konkurrence var man i Magthavernes Kredse i de forskellige Lande meget enig om, at Mandagen skulde regnes som en ordinær Arbejdsdag, hvorfor den „blaa Mandag“ i Principet bortfaldt. Og man var lige saa enig om, hvor det lod sig gøre, at bibeholde Lavstidens lange Arbejdsdag, hvorved det Antal Timer, der ugenlig — eller aarlig — arbejdedes, væsentlig forlængedes, uden at Arbejderne — i det mindste ved Fastløn — fik en dertil svarende Lønforhøjelse. Dette Kravs Realisation har været forbeholdt den nyere Tid.

I vore Dages Overenskomster om Løn- og Arbejdsforhold imellem Arbejdernes Fagforeninger og Principalernes Organisationer forekommer der undertiden Bestemmelser, som paa en eller anden Maade tager Sigte paa Forbud imod at holde „blaa Mandag“ —

¹ Efter Artiklen „För femtio år sedan“ i „Snöffingor“. Örebro 1897.

for Svendenes Vedkommende. Om Mestrenes „Holden blaa“ taler disse Nutidens Bestemmelser ikke — i Modsætning til de nævnte fra Lavstiden, der lige saa vel gjaldt Mestre som Svende og Dreng.

Som et Supplement til foranstaaende og noget som fuldstændigt svarer til „Fri-Mandagene“ maa her nævnes, at man ogsaa i Danmark kender „Fri-Lørdage“. Det er, mærkeligt nok, imellem Tjenesteyendet enkelte Steder paa Landet, medens Mandagen var for Haandværkerne i Byerne. Den nyere Tid stiller sig dog ogsaa paa Tværs af disse Fri-Lørdage — i alt Fald i den Form, hvori de fejredes paa Randersegnen indtil 1902. Man betragtede dér paa Eg-
 disse Fridage som en „gammel Uskik“.

Om denne Sag skrev Dagspressen¹ 1904: „I Randersegnen har man gennem Tiderne haft de saakaldte „Fri-Lørdage“, o: at 3—4 Lørdage efter Høst samledes Landbo-Ungdommen til Dans og Halloj i Randers. Det gik da alt andet end pænt og anstændigt til, og de ældre tænkte ofte paa, hvorledes man kunde modvirke de uheldige Forhold. Alt gik imidlertid ved det gamle til 1902, da Formanden for Landboforeningen i den nordvestlige Del af Randers Amt, Gaardejer P. Andersen, Bjerregaard, tog Initiativ til at byde de unge et godt Foredrag, en Fællesspisning og senere paafølgende Dans i godt Selskab. Forsøget lykkedes over al Forventning, og der er vel ingen Tvivl om, at naar blot man holder ud, vil Fri-

¹ Se bl. a. „Aarhus Amtstidende“. Aarhus 1904.

Lørdagene med al deres Raahed, Drik og Fjas have faaet det Grundskud, mangfoldige har ønsket, og som de længe har fortjent.“

Som man ser fejredes disse „Fri-Lørdage“ omtrent paa samme Maade som „Fri-Mandagen“.

I de engelske Lande og i Norge — i det mindste paa visse Steder — er det imidlertid meget almindeligt, at Lørdag Eftermiddag holdes fri. Og i Programmet for „Det sociale Sekretariat“ her i Danmark er Lørdag-Eftermiddagens Friholdelse optaget som et Krav, man tænker at gennemføre.

Som vi af det foregaaende har set, havde Svendene i ældre Tid kun i sjældnere Tilfælde deres egen Organisation. Lavs-Organisationen var egentlig beregnet for Mestrene, der igennem denne ogsaa styrede Svendenes Sager, ja, de ordnede saa godt som alt, hvad der vedrørte Faget, thi der eksisterede i Virkeligheden en Slags „Lavs-Kommunisme“. Svendene fik i det højeste Lov til at være til Stede.

Ved Siden deraf havde Svendene „Zunften“, der med sine uskrevne Love viste sig at være nok saa stærk som selv den bedste Organisation. I nyere Tider fik Svendene dog ogsaa deres Organisationsret, der væsentligst bestod i at slutte sig til Syge- og Begravelseskasser, som dog stillede under Magistratens og ofte ogsaa under Lavenes Kontrol og Formynderskab.

De beholdt dog „Zunften“. Den kunde ingen tage fra dem. Den var deres eget Værk.

Hvor stor en Magt Svendene var under Lavstiden ved Hjælp af deres ufuldkomne Organisationer og særlig „Zunften“, findes der mange Beviser paa baade fra Danmark og Udlandet. Som det ikke mindst vigtige Bevis i denne Retning maa her nævnes det ubestridelige Faktum, at de gennem Aarhundreder

kunde hævde — lad være med vexlende Held — deres *Ret til Fri-Mandagene*, trods den Modstand dette Krav mødte hos Regeringerne.

Den paa dette Omraade særlig kyndige svenske Forfatter J. Lundell skriver om dette Æmne bl. a.¹: „Naar f. Ex. en Svend, med eller uden Grund, blev misfornøjet med sin Mester og denne ikke strax tilfredsstillede ham, saa erklæredes Mesterens Værksted for *uærligt*, o: alle Svendene og saaledes ogsaa de, som ikke personligt havde nogen Del i Tvisten, forlod Værkstedet og forbød nu alle andre Svende at arbejde hos den saaledes for *uærlig* erklærede Lavsmester, indtil Sagen var bleven undersøgt og Forlig indgaaet indenfor Lavet. Den Svend, som ikke efterkom et saadant Forbud, blev ligeledes erklæret for *uærlig*. Under Tiden fik Misforholdene en langt større og betænkeligere Udstrækning, ja endogsaa en politisk Betydning, i det et helt Embede (Lav) eller en hel By paa samme Maade erklæredes for *uærlig*, hvis f. Ex. Lavsmestrene i Fællesskab eller ogsaa Magistraten havde fattet en for Svendene ubehagelig Beslutning. Kunde man ikke forliges med det gode, saa forlod Svendene Værkstederne, drog i Masse ud af Byen og skrev til Broderskaberne i andre Byer, at ingen Svend maatte antage Arbejde i den forladte By. Herved blev Lavsmestrene ofte tvungne til i nærliggende Byer at underhandle med de udvandrede Svende om deres Tilbagevendende og om *Interdictets* Ophævelse.“ Hvor Nutiden dog i mangt og meget ligner Fortiden!

¹ J. Lundell: Om handverksskråer, näringsfrihet och arbetets organisation.

At den gamle Tids Svende kunde gennemføre, hvad de satte sig i Hovedet — i Særdeleshed, naar de havde „Zunften“ at støtte sig til, — maatte Københavns Skomagermestre bekende i Midten af det 18de Aarhundrede¹. Disse havde siden Pesten 1711 haft for Skik hver Paaske, Pinse og Jul samt hver Søndag at give deres Svende et Middagsmaaltid. 1747 besluttede de imidlertid i Stedet herfor at give dem to Skilling mere i Arbejds løn for et Par Sko. Dette fik imidlertid betænkelige Følger: Ved første „Vandringstid“ var der saa mange Svende, der rejste fra Byen, at Lavsmestrene blev tvungne til at søge Hjælp hos Militærvæsenet, der jo til alle Tider har været rekruteret ogsaa fra Skomagerfaget. Svendene forklarede, at de ikke maatte eller kunde opgive noget, som „de og Forfædrene“ havde haft; de havde „fra fremmede Steder“ modtaget Underretning om, at de ikke ville blive ansete for „gyldige“, hvis de lod sig berøve Søndags-Maaltidet. Svendene støttede sig til „Zünftigheden“. Om denne Sag udtaler Københavns Magistrat i en Erklæring i Oktober 1748, at Svendene opmuntredes ude fra, og at de modtog Penge til Underhold, naar de forlod Værkstederne. Magistraten udtalte derfor videre: „Siden Svendene ikke paa anden Maade er at bringe til Rolighed og slette Suitter kunde befrygtes, om Svendene ikke i Tide blev tilfredsstillede,“ saa skulde Lavsmestrene beordres til paany at give Svendene det omhandlede Middagsmaaltid ved de store Fester, Paaske, Pinse og Jul, hver beregnet til tre Dage, og allerede i Novem-

¹ Prof. C. Nyrop: Om Forholdet mellem Mestere og Svende i Lavstiden. Odense 1885.

ber samme Aar gav Regeringen i Overensstemmelse hermed de nødvendige Ordre.

Ludvig Holberg satiriserer i sine „Epistler“ over denne for Øvrigheden saare ynkelige Udgang paa Striden med Skomagersvendene. Han siger saaledes: „Mestrene maa give dem (Svendene) *carte blanche* og lade dem foreskrive sig, hvilke *Conditioner* dem lyster. Det er en Lykke, at Haandværks-Karle ej stemme deres *Præentioner* end højere, thi de ere de eneste Lemmer udi en *Societet*, som ikke kand tvinges.“ Det er, som man ser, et velfortjent Hip til Regeringen, der udfærdiger Love, som den ikke kan gennemføre. Men Ludvig Holberg viser ogsaa, at han fuldtud forstaar Svendenes indbyrdes internationale Solidaritet (gennem „Zunften“), i det han siger, at de kunne flakke Verden rundt med tomme Hænder. Og han fortsætter: „Hvorudover naar de true med *Desertion*, maa man tro, at det er deres Alvor, og maa deres Mestere da give sig paa *Discretion*, med mindre de ville se deres Arbejde og Næring at ligge. Hvor en Haandværks-Karl begiver sig hen, der er hans Fædreland; naar han om Aftenen kommer til et fremmed Land og Rige, haver han om Morgenen strax Tjeneste igjen.“

Det vil sikkert her have sin Interesse at gøre en kortfattet Sammenligning mellem et Par af de foran nævnte Tilfælde. I Roskilde Smedelavs Artikler fra 1674 hedder det saaledes, at ingen Svend „maa gjøre Nogen frj Mandag wden de almindelig frj Mandager“; men nu var Forholdet jo netop dette, at de kongelige Forordninger fra denne Tid — senest den

af 1681 — om Lavene i Almindelighed forbød Fri-Mandagen fuldstændigt. Her er det aldeles tydeligt „Zunftens“, der tvinger Magistraten i Roskilde til at give efter for Lavsbrødrenes Krav. Dette fremgaar maaske klarest, naar man sammenligner dette og lignende Tilfælde med den Udgang, som Skomagernes Konflikt fik i 1747—48 i København og med Bestemmelsen i Nyborg Smedelav af 1679.

Der kunde endnu anføres mange Exempler paa „Zunftens“ vidtrækkende Betydning for Svendene. Det nævnte maa dog være nok. Det fremgaar tilstrækkelig klart, at Svendene ikke stod magtesløse. „Zünftigheden“ var nok — ret forstaaet —, hvad vi i vore Dage kalder *Solidaritet*.

Det er jo meget naturligt, — man kunde være fristet til at sige: selvfølgelig, — at den „blaa Mandag“ har givet Anledning til en Mængde Haandværkersange, særligt i Tyskland, — Sange, der paa en ypperlig Maade illustrerer Livet under Lavstiden.

Ogsaa paa det dramatiske Omraade har den „blaa Mandag“ været inspirerende, i det f. Ex. Typograf Oskar Persson i Malmö 1890 skrev et lille Lystspil „En måndag på trykkeriet“ (i 1 Akt), der opførtes ved den derværende typografiske Forenings Aarsfest. Og i Tyskland har Typograf L. Weis skrevet et Sangspil „Blauer Montag oder Die Kneipe Zum verrosteten Löffel“¹ (i 1 Akt). Og der findes maaske flere dramatiske Arbejder, hvor denne Fridag spiller en Rolle som Motiv.

Af *danske* Sange fra Lavstiden, der forherliger Livet paa Lavs-Kroen — og her tages særlig Sigte paa Mandagslivet dér —, gengives i det efterfølgende et Par Stykker. Af disse Sange vil man se, at de stadig vender tilbage til og forherliger „Livet paa Lavs-Kroen“. Det var nemlig her, at Lavsmestrene mødtes efter Fyraften og drøftede, hvad der vedrørte Haandværket; her drøftede man dog ikke alene Stan-

¹ „Blaa Mandag eller Kneipen Den rustne Ske“.

dens Interesser, nej man havde Byens og hele Samfundets Tarv for Øje, medens man sad dér i det dunkle Skin fra osende Tællelys og politiserede og lod den store Tinkande, fyldt med det stærke, tyske Øl, gaa flittigt rundt i Broderkredsen. Her kunde man ogsaa drive „Storpolitik“, som Ludvig Holberg viser i sit udmærkede Tidsbillede „Den politiske Kandestøber“. Og hertil søgte de mange ugifte Svende for at samles med Kammerater i samme Ærinde som Lavsmestrene; men desuden traf de her „vandrende“ Kammerater, „farende Svende“, der bragte Nyheder fra de „zünftige“ i andre Byer og andre Lande, og her vedtoges mangt og meget „udi al Gedulghed“ og det befæstedes med et kraftigt Haandtryk. Lavskroen var „Zunftens“ hellige Tempel. Og dette var ens for alle Haandværk. Hvert Lav havde sin egen Kro, der udenfor prydedes med Lavets Symboler som Skilt, kunstigt forarbejdet med Snirkler og „Geschweisninger“, samt i udskaaret eller drevet Arbejde.

Her paa Kroen sang man, medens man lystigt, men dog med al den Værdighed, som Standens Ære krævede — og „Standens Ære“ var som et fint, kostbart Klenodie, — tømte sit mægtige Tinkrus:

Vi gamle Svende med det svære Skæg,
 med stærke Arme og den tykke Læg,
 med raske Lemmer og med tætte Bryn,
 og med det skarpe Blik som Himlens Lyn!

Vi møder paa vort Arbejd' Klokken sex
 og si'er „Go'morren!“ med et lille Knix;
 men gaar det trevent for os saa en Gang,
 saa faar vi os en Pægel og lidt Sang.

Vi gamle Svende hen paa Kroen gaar,
 og dér vi os en lystig Polka faar;
 de Piger, de saa grumme kælné er,
 thi Kærne-Svende, ja dem har de kær.

En Mesters Ord det har jo megen Vægt,
 dog skal han tale til os med Respekt,
 thi Flovser taales Fanden sla'e mig ej,
 saa siger vi Adjøs og gaar vor Vej!

Dette er en almindelig Lavssang, som kunde syn-
 ges af alle Lav. Hvert Lav havde dog i Alminde-
 lighed sine egne Sange. Det vilde imidlertid føre
 for vidt og ligger udenfor Æmnets Omfang at for-
 dybe os i denne Side af Sagen. Vi nøjes med at
 gengive følgende Lavssange for Murerne¹:

Nu har jeg muret Dagen lang —
 derfor i svale Mørkning
 jeg trænger til at høre Sang
 og faa en Hjærtstyrkning.
 Jeg trænger til med Venner tro,
 med Svende fra den samme Kro
 at slaa mig lidt til Ro.
 Tralalala etc.

Her er saa hyggeligt og rart,
 aldeles som paa Landet.
 Og ser I Broen dér, hvor klart
 den spejler sig i Vandet? —
 Ja, ser I Frue Kirke dér?
 og Volden med de grønne Træer?
 og ser I mig især?
 Tralalala etc.

¹ Denne og den følgende Sang gengives efter: Mindeskrift ved Mursvende-
 nes Understøttelsesforenings 25-Aars Jubilæum. Samlet og udarbejdet af Ch.
 Meyersahm, P. C. Olsen og H. Rasmussen. København 1905.

Eller Murerne sang:

Naar Dannebrogslaget
og Kransen paa Taget
af Huset man sér,
hvad skal vi saa mér?

Saa skal med hverandre
til Kroen vi vandre,
nej, løbe omkaps
og faa en Snaps!

Disse Prøver paa dansk Lavs-Poesi maa være nok. Det maa forøvrigt paapeges, at som Følge af, at Lavsvæsenet oprindeligt var en tysk Institution og havde sit egentlige Knudepunkt i Tyskland, ligesom vel ogsaa paa Grund af Vandringerne og flere andre Forhold, var Tysk et almindeligt Samtale- og Skriftsprog ogsaa indenfor de danske Lav, hvilket kan ses af de Aktstykker, der findes i Behold. En Følge heraf var atter, at de tyske Lavssange fulgte med de „vandrende“ Svende til Danmark. Af den *tyske* Poesi, der vedrører den „blaa Mandag“, gengives her nogle Prøver i Originalsproget:

Am Montag, am Montag,
da schlaf ich bis um viere,
da kommt mein lust'gen Saufgesell,
dann gehen wir zum Biere.
Heideldideldum! Was soll dass sein?
Lustig müssen wir Burschen sein.
Kurasche! Blamasche!

Glædens Bølgeskvalp steg højt hos den „zünftige“ tyske Svend ved Tanken om at „holde blaa“!

I en anden Sang hedder det:

Der Montag, der Montag,
der muss gefeiert werden,
und was am Sonntag übrig bleibt
das muss versoffen werden.

Falliteri und so muss sein,
lustig wollen wir alle sein.
Kuraschi, Blamaschi, Blamum!

I en Sang for Skrædere hed det:

Am Montag, am Montag,
da machen wir einen blauen Feiertag,
da gehen wir zum Kartenspiel
und trinken ein Glas Wein und Bier.

Kurasche! Plomatium! Blamasche!
Schneider, lustig Blut!
Schönes Schni—Schna—Schneiderblut!

Eller man sang:

Montag sind wir kreuzfidel
bei vergnügtem Mut;
sieht der Meister noch so scheel,
schmeckt es uns doch gut.
Ein volles Glas,
ein Mädchen zum Spass,
und Ruh' von der Arbeit, wie schön ist das!

En af de ældste af denne Slags Sange for Boghaandværkerne taler ikke direkte om den „blaa Mandag“, men tager dog tydelig Sigte paa den i sine 10 Vers. Indholdet er i Korthed følgende: Papirmageren har en Dag ingen Lyst til at arbejde; Arbejdet vil ikke gaa fra Haanden, hvorfor han opfordrer alle de andre Arbejdere — Trykkere, Sætttere, Skriftstø-

bere, Korrekturlæsere og Bogbindere — til at tage sig fri fra Arbejdet for at styrke sig ved et Drikkelag, og disse følger gjerne Opfordringen. Sangen, der stammer fra Nürnberg, er skreven af Jörg Busch og findes første Gang trykt i E. Rotenbuchers „Bergkreyen“, 1551.

I en „Formatbog“ af Georg Wolffger, der udkom i Graz 1672, hedder det bl. a. med tydelig Adresse paa „Fri-Mandagen“:

Entgegen da an Feyertag,
 der Drucker je nicht drucken mag,
 der Setzer mit Discretion,
 was er versaumbt einbringen kan,
 ein jeder muss besonders lern,
 arbeiten doch bey einem Herrn,
 vnd brauchen der Instrument so viel,
 daz ich kein Kunst verachten wil.
 Man find auch wol manche Persohn,
 welcher Setzn und Drucken zugleich kan.

Selvfølgelig har ogsaa Mester-Sangeren Hans Sachs tumlet sin Pegasus paa dette Omraade. Det er et moralsk Digt om „Fri-Mandagens“ Misbrug, men af Digtet fremgaar det tydeligt nok, hvor almindelig denne Fridag var den Gang. Digteren, som i dette særlige Tilfælde vel har anlagt den moralske Skomagermesters Synspunkt paa Sagen, forestiller sig den „gode Mandag“ som et forskrækkeligt sexbenet Dyr. Han synger saaledes:

Der gute Montag sprach: „Ich bin geschäftig
 in Märkten und Städten überall.
 Die Handwerksburschen mit Ueberschwall
 Hab' ich alle unter meinen Fahnen,

desgleichen gebiet' ich vielen Handwerksmannen,
die mir gar willig zu Hofe reiten
sammt den Gesellen zu allen Zeiten.“

Ich sprach: „Wie, dass du hast sechs Bein'?“

Er sprach: „Mein Gang ist geschwind allein.

Ich komme allemal über sechs Tag'.

Oft man mich nicht vertreiben mag

gar bis hinein auf die Mittwochen

weder mit Schelten noch mit Pochen,

wiewohl ich bring' gar wenig Nutz,

wo man mich fleissig nimmt in Schutz.“

Ich sprach: „Wie hast du so scharfe Zähn'?“

Er antwortete: „Wo ich ein thu' gehn,

viel ganze Beutel ich zerkifel,

viel Zank und Hader ich antrifel.

Ich beisse manchen durch die Schwarten,

auch zerbeiss' ich Würfel und Karten,

auch beiss' ich manchen aus der Stadt,

dass er Dienstags keinen Meister hat.“

Ich sprach: „Wie ist so gross dein Bauch?“

Er sprach: „Da verschlinget mein Schlauch

Geld, Kleider, Kleinod und Hausrat,

das Werkzeug oft sammt der Werkstatt!

Haus und Hof, Acker und Wiesen,

das thut in meinem Bauch sich alles verlesen.“

Ich fragt': „Wie ist deines Schwanzes Wadel

schäbig und hat so manchen Tadel?“

„Mir gutem Montag,“ er da sprach,

„folgt stets ein bösen Sonntag nach,

weil man das verdiente Wochenlohn

hat an dem vergangenen Montag verlon.

Wer mein alle Wochen wartet aus,

dem nistet kein Storch auf seinem Haus,

Ich guter Montag mach' tolle Köpfe,

leere Beutel und volle Kröpfe,

die Hände verdrossen und stockfaul

und dem Meister ein hängend Maul,

dass er die ganze Woche sauer sicht.
 Welcher Meister sich auch nach mir rich't,
 dem mach' ich seine Werkstatt leer und öde,
 Hosen und Roch fadenscheinig und blöde,
 wie du denn wohl siehst an den Haufen,
 die mir gutem Montag nachlaufen.“

Det her gengivne maa være tilstrækkeligt for at vise den Strøm af uforfalsket Livsglæde, der som en rød Traad gik igennem Poesien til Ære for den „blaa Mandag“. En Kontrast hertil danner Hans Sachs'¹ storslagne, omkring 350 Aar gamle Digt, der i Virkeligheden er en Afholdstale, saa skrap som den bedste i Nutiden.

---

¹ „Mester-Sangeren“ Hans Sachs i Nürnberg var Tysklands betydeligste Digter i den første Halvdel af det 16de Aarhundrede. Han var født den 5te November 1494 i Nürnberg og døde 20de Januar 1576. Han lærte Skomagerprofessionen. Den 1ste Januar 1567 talte han de Digte og Sange sammen, han havde skrevet, og kom til det Resultat, at deres Antal var 6,048. Hans Sachs „Sämtliche Gedichte“ udkom allerede 1612 i Kempten.

Hvad det ikke lykkedes at opnaa ved de mange strænge Forbud, nemlig *Fri-Mandagens fuldstændige Afskaffelse som lovlig Institution*, eller som *Svendenes nedarvede Ret paa Trods af det „lovlige“*, det har den moderne Industrialisme kunnet gennemføre. Det kan maaske siges, at Industrialismen — i alt Fald i det 19de Aarhundrede — har haft Hjælp af andre samtidige Bevægelser, f. Ex. Afholdsbevægelsen. Som Institution er „Fri-Mandagen“ afskaffet, selv om det gamle Ord, at „der er ingen Regel uden Undtagelse“ ogsaa i dette Tilfælde bekræfter sig.

I vore Dage findes der blot nogle faa Rester af den „blaa Mandag“ tilbage; og disse findes væsentligst indenfor nogle faa *Haandværk*, f. Ex. Skomagere („Skomager-Mandag“) og Skrædere. Og for disse Haandværk gælder det som Regel endda blot i de Tilfælde, hvor Arbejdet udføres i *Hjemmet*. Ved denne Arbejdsmetode arbejdes der nemlig *yderst sjældent en bestemt Tid*. Det er saaledes meget almindeligt, at der arbejdes Natten imellem Lørdag og Søndag og i det mindste Søndag Formiddag, ja ofte hele Søndagen. Det er derfor fuldt berettiget, at disse Arbejdere tager Mandagen fri, og dette kan *aldeles ikke* sammenlignes med Lavstidens „blaa Mandag“. Heraf fremgaar, at

„Fri-Mandagen“ i sin oprindelige Form saa godt som ikke mere eksisterer. Thi hvor disse Fag er overgaaet til Fabrikdrift, kendes denne Fridag næppe.

Fabriken med sine Maskiner, med sin nødvendigvis tvungne Arbejdstid og forcerede Arbejdsmetoder, har afskaffet den „blaa Mandag“ — og ødelagt en lille Smule Middelalders-Romantik. Til Gavn for Arbejderne og Udviklingen!

Ganske vist fandtes der allerede tidligt, endnu medens Fri-Mandagen stod i sit Flor, Fabriker. Disse havde dog ikke ganske det samme Formaal som Nutidens. Dels kunde alt ikke drives haandværksmæssigt paa Grund af nye Opfindelser eller manglende faglig Arbejdskraft, dels anlagdes Fabriker undertiden blot for at tilgodegøre sig det i Øjeblikket eksisterende Raamateriale, og til andre Tider anlagdes Fabriker ogsaa med et Formaal, der nærmest maa kaldes filantropisk, — selv om der maaske ogsaa samtidigt fandtes andre Bevæggrunde, der ikke kom offentlig frem. Der anlagdes, som tidligere nævnt, Fabriker for at afskaffe eller formindske det da stærkt florerende Tiggeri, hvilket i mange Tilfælde var en naturlig Følge af Lavsvæsenet, der forhindrede Arbejdskraften i at komme til Anvendelse. Til visse Tider udartede Tiggeriet sig til en virkelig Landeplage.

Ogsaa i Danmark anlagdes Fabriker. Aar 1582 anlagdes en Glashytte ved Silkeborg; den standsede dog atter sin Virksomhed i 1598. Aar 1622 anlagdes et Klædekompani, og samme Aar Børne- eller Tugt- og Forbedringshuset for Tiggere og Løsdrivere; fra Aaret 1629 omtales en Krudtmølle og en Karduan-

fabrik, 1621 et Sukkerraffinaderi og 1625 en Papirfabrik i København o. s. v.

Fra Skaane omtales bl. a. Aar 1550 en Glashytte og en Papirfabrik, der begge anlagdes af Lensmanden paa Herridsvadskloster, Sten Bilde til Vandås, og 1619 byggedes for Kronens Regning i Helsingborgs Lehn to Messing- og Kobberværker o. s. v.

I alle disse Fabriker var Fri-Mandagen næppe tilladt, skønt den existerede i det samtidige Haandværk.

Fabrikvæsenet spillede imidlertid alligevel en altfor underordnet Rolle til at kunne øve nogen Indflydelse paa Datidens Sæder og Skikke, saa meget mere som Fabrikarbejderne ringeagtedes af de haandværksuddannede Svende, der i Ly af Lavsorganisationerne havde Kraft til at gennemføre, og gennem Aarhundreder ogsaa forstod at holde fast paa de én Gang erhvervede Rettigheder, deriblandt ogsaa Retten til at undlade at arbejde om Mandagen.

Først da den franske Revolution 1789 gav Kapitalismen frie Hænder ved at sprænge de Forhindringer, der fandtes for den moderne Industrialismes Udvikling til, hvad den nu er, ved at ophæve alle Forrettigheder, — som dog i mange Tilfælde var ophævede i det praktiske Liv, medens de dog endnu stod paa Papiret, — gjordes det muligt for Kapitalismen lovlig at udnytte Arbejdskraften indtil den yderste Grænse, — først da fik Lavsvæsenet, og dermed ogsaa den lovlige blaa Mandag, sit Dødsstød.

For Arbejderne var dette dog ikke noget Tab, — for dem er det bedre at have en regelmæssig og saa meget kortere, daglig Arbejdstid.

Ligesom Fortidens Lavs-Forordninger paa kongelig Befaling tog Initiativet til en Indskrænkning af Fritidens Antal til Mandagen alene, — for visse Arbejdere til blot to Mandage aarligt, — saaledes griber vore Dages Fagforeninger nu regulerende ind med Hensyn til Arbejdsdagens Længde. *Nu* er det dog *Arbejderne selv*, der gaar i Spidsen, — *før* var det Mestrene og særlig Lovgivningsmagten.

Naar man fra visse Kredse endnu stadig hævder, at det er ubeføjet, at Arbejderne vil have Arbejdsdagen forkortet, og da man som Bevis for, at Arbejdernes Krav er ubeføjede, ofte fremkommer med den Paa-stand, at Arbejdsdagen før i Tiden, *o*: under Lavs-tiden, var betydelig længere end nu til Dags, saa skal her endnu blot anføres nogle Tal, som taler deres eget veltalende Sprog. I det 15de og 16de Aarhundrede, ja endnu længere frem i Tiden, var Arbejdstiden ganske vist ca. 12 Timer daglig (højt regnet); men samtidigt var det samlede Antal virkelige Arbejdsdage i Aaret blot ca. 220, medens det nu i Danmark er $303\frac{1}{2}$. Et lille Regnestykke vil have Interesse: 220 Arbejdsdage à 12 Timer giver 2,640 Arbejdstimer aarligt, medens $303\frac{1}{2}$ Arbejdsdage à 8 Timer giver 2,428 Arbejdstimer aarligt. Regner man med disse Tal — og lægger man dertil vor Tids forcerede Arbejdsmetoder —, saa naar det i Fortiden aarligt præsterede Antal Arbejdstimer — og i ethvert Tilfælde det aarligt præsterede Kvantum Arbejde — ikke op over 8 Timers dagligt Arbejde i Nutiden — maaske naar det ikke en Gang saa langt op.

Den „blaa Mandag“ var sikkert, som man vil have set af det foregaaende, i Lavsvæsenets sidste Aarhundreder, — *i det mindste i sine Konsekvenser*, — et Krav fra Svendenes Side om en saa kort som mulig ugentlig Arbejdstid for den samme Løn. *Den var det ikke fra Begyndelsen, men den blev det efterhaanden, som Udviklingen skred fremad.* Og heri er det netop, — forekommer det mig, — at den „blaa Mandag“ har sin største Betydning; thi Mandagens Betydning som „Bydag“ og Drikkedag trænges, efterhaanden som Tiden skrider frem, mere og mere i Baggrunden, medens Kravet om Fridagen i Egenskab af ugentlig forkortet Arbejdstid trænges frem i Forgrunden. Og just derfor er det, at enhver, der ser med Sympati paa Nutidens Arbejderes Krav om forkortet Arbejdstid, uvilkaarlig maa føle Sympati for disse Lavstidens rastløs arbejdende eller vandrende Haandværkssvende, der med deres mangelfulde, næsten al Tid forbudte og forfulgte Forenings- og Forsamlingsfrihed, udelukkende i Kraft af deres „Zünftighed“ — deres Solidaritet — gennem Aarhundreder kunde hævde deres Krav om den „blaa Mandag“!
